گوتاری تیرۆریستی
نیشانەكانی، دەوڵەت و سیستمەكانی
توندوتیژی سیاسی جیهانی*

نووسینی: جەیمز دێر دێریان
وەرگێڕانی لە فارسییەوە بۆ كوردی: هیوا مەلا عەلی

لە ساڵی ١٩٧٨دا وێنەی سەرۆك وەزیرانی رفێنراوی ئیتاڵیا (ئاڵدۆ مۆرۆ) كە نیشانی (یەكەكانی سوپای سوور) لەسەر پشتی وێنەكە بوون لە رۆژنامەكاندا بڵاوكرایەوە تا ساڵی ١٩٨٩ (رێكخراوی چەوساوانی زەوی) لە لوبناندا فلیمی لەسێدارەدانی سەرهەنگ (ویلیام هیگینز)یان بڵاوكردەوە, بابەتی تیرۆریزم سەرنجی زۆرێكی خەڵكی بۆ لای خۆی راكێشاوە و بەشێكی زۆری هۆكارەكانی راگەیاندنی بەخۆوە خەریك كردووە, بەڵام كەمتر بە دیدێكی رەخنەیی تەماشای كراوە. دوای تێپەڕبوونی دە ساڵێك كە لەگەڵ رووداوەكانی رووڵەزیادی رۆژانە, فراوانبوونی لێكۆڵینەوەی تایبەت بە تیرۆریزم و لێدوانەكانی سەرۆك كۆمارەكانی ئەمریكا هاوكات بوو, هێشتا ناسینی تیرۆریزم و بەرەنگاربوونەوەی سەخت و دژوارە[١].

ئەمە لەبەر خاو و خلیچكی زانایان و توێژەران نییە, زۆرێك لە وتارەكان, كتێبەكانی زانكۆ, راپۆرتە پیشەییەكان و بەرنامەكان و هەواڵی تایبەت سەبارەت بە تیرۆریزم خراوەتە روو. كارناس و پسپۆران بە شێوەیەكی سەرەكی داكۆكی لەسەر لایەنەكانی دەروونی و رێكخراوەیی تیرۆریزم — پاڵنەرەكانی بیركردنەوەی یەكلایەنە, ماهییەتی چاوەڕواننەكراو و تەكنیكە ئاڵۆزەكانی — دەكەن و مۆدێلی جۆرا و جۆر, لە ئاڵۆز و پڕ ئەزمون, خاو و لە قاڵبدراویان خستۆتە روو[٢]. گروپێك كە هەم لە ناوەندەكانی چاپەمەنی و هەم لە ناوەندەكانی

ئەدەبیدان, لەوانەیە بۆ تۆڵەسەندنەوە لە تیرۆرستان, بە دوای دۆزینەوەی دەستی شاراوەی پارێزەران و یارمەتی دەرانی تیرۆریزم دابن. گروپێکی تریش کە چالاکانە دژ بە تیرۆریستن هەرایەکیان ناوەتەوە باوەڕیان وایە کەسانێکی وەکو ئاقجا (Agca) , ئەبو نضال یان تیرۆرستەکانی تر لەلایەن سۆڤیەتی پێشوو, لیبیا, ئێران, یان دەوڵەتە ناسازگارەکان تر یارمەتی دەدرێن کە رابەرایەتی ناوەندی تیرۆریزمی نێودەوڵەتیان لە دەست دایە(٣).

لە نێوان ئەم دوو گروپەدا, لێکدانەوەی لیبراڵانە هەیە کە لێکۆڵینەوە لەو تایبەتمەندیانەی سیستمی دیموکراسی — بێزاری لەبەکارهێنانی ئاشکرای هێز, ئازادی راگەیاندن, چاودێری دوو لایەنەی دەست و پێگیر — دەکەن کە ئەوان دەخاتە بەرهەڕەشەی تیرۆریستان. لیبراڵەکان بەگشتی تیۆریستە پتر سەرنجیان داوەتە رەگە جۆراوجۆرەکانی ئایینی, کۆمەڵایەتی و ئابووریی تیرۆریزم, کە لە نێوان دوو رێگەچارەدا دێن و دەچن ئەویش چاکتر جێبەجێ کردنی یاسا و کەڵك وەرگرتن لە هێزەکانی دژی تیرۆریستیە.(٤)

پرسی میتۆد

هەرچەندە تەواوی تێکۆشانە زانستی, پیشەیی و راگەیاندنەکان ئەم ساڵانەی دوایی, وا پێدەچێت تاکو گەیشتنە تیۆرییێکی گشتی سەبارەت بە تیرۆریزم ماوەیەکی زۆریان ماوە و تازە نزیك بوونەوەمان بۆ بەدەستهێنانی پرۆگرامێکی دڵنیا و گشتگیر بۆ لە رەگەوە دەرکێشانی تیرۆریزم لەساڵانی داهاتوودا زیاترە. بێگومان پسپۆڕانی تیرۆریزم، بەتەنیایی یان زیاتر لە خەڵکانی تر کەمتەرخەم نین. هێزی بیرکردنەوە و بڕیاردانی ئێمە لەبارەی تیرۆریزم بەهۆی تێکەڵ بوون بە هەل قۆستنەوەکانی فەرمی, هۆکارەکانی راگەیاندن, هەڵچوونە گشتییەکان سنووردار کراوە. پەیوەندی بنچینەیی نێوان شیکردنەوەی بێ لایەنانە و سیاسەت دانان ئەوەندە شلە تەنیا بەهەڕەشەیەکی تیرۆرستی دەتوانێت لێکبترازێت.

بەئاسانی دەتوانین کەسانێکی تایبەت بە هۆکاری دروستبوونی ئەم بارودۆخە بناسین. بۆ نموونە, دەتوانین ئاماژە بکەین بە رابەرانی سیاسی کە نایانەوێت بە (توخمێکی لاواز) بناسرێن, بەرژەوەندخوازانی بواری راگەیاندن یان ئەو توێژەرانەی کە لەم بوارەدا دەکەن! بەڵام ئەم جۆرە دادپەروەری کردنە وەکو ناسینی قالبی ناسنامەی تیرۆرستانە کە ئێستا رێگەی لە تێکۆشانێکی هەر جیدی گرتووە بۆ دەرك و تێگەیشتنی تیرۆریزم.

ئەوەی دژوارتر و بێگومان نامۆترە هەڵسەنگاندنی بەربەستەکانی هزری و پێکهاتەیی لێکۆڵینەوەی تیرۆریزمە.

یەکەمین بەربەست, خەسڵەتێکی "مەعریفە ناسی" هەیە: هەتاکو وردترین و سەربەخۆترین توێژەرانی تیرۆریزمیش رووبەڕوون لەگەڵ رشتەیەکی زانستی بیر تەسکدا. لەم ساڵانەی دواییدا, توێژینەوەکانی پەیوەست بە تیرۆریزم لەژێر کۆنترۆڵی زانستە کۆمەڵایەتییەکاندا بووە, ئەو زانستانەی کە وەك عەمباری پێناسەکان, جۆر ناسی و پێگەی

زانیاریە پۆزەتیڤەکانە, ئەوەندە لەگەڵ ڕەخنەی متیۆدۆلوژی لە جەنگدایە کە تیرۆریزمی واقیعی تەحەدای سەروەری و سنووری دەسەڵاتی دەوڵەتی نەتەوەیی دەکات. بەربەستی دووەم, خەسڵەتێکی ئایدیۆلۆژی هەیە: بۆ ئەوەی بە شێوەیەکی فەرمی بچینە ناو باسی تیرۆریزم پێویستە ئامرازەکانی ڕەخنەگرتن وەلانێین و بچینە ناو پێڕی ریسواکەران, ئەگینا لەوانە بە سەرکۆنە بکرێین بە هاودەردی لەگەڵ تیرۆریستان. ئەمەش بەو مانایە دێت کە دوای دەرکەوتنی ڕووداوی تیرۆرستی — واتە لە کاتێکدا زیاترین شڵەژان هەیە و پاراستنی دادپەروەری و عەقلانیەت لەهەر کاتێکی تر پێویستترە — هەر کاردانەوەیەك بێجگە لە ریسواکردنی بەپەلە و هەڕەشەی تۆڵە سەندنەوە و بنەبڕکردن, بەکاردانەوەیەکی (نەرمی نوێن), یان هەتا هاودەست بوون دەناسرێت.

هەروەکو وتویانە, ئەم کارە هاوشێوەی ڕام کردنی ئەندێشەی ڕەخنەگرتنە بەهۆی هەڕەشەکانی سەرەتای ڕۆژگاری شەڕی سارد لە دەیەکانی (١٩٤٠ و ١٩٥٠) و بارودۆخی وێرانکەری شەڕی ساردی دووەم لە سەرەتای دەیەی (١٩٨٠) ـە. ئۆلیڤەر نۆرت (Oliver North) لەم دوایانەدا چەندین جار وتویەتی: (بۆ خەڵکی ئەمریکا, تێگەیشتن لەمە زۆر گرنگە کە دنیای ئێمە پڕ مەترسیە و ئێمە لەناو مەترسیدا دەژین و ئەم نەتەوەیەش لەم پرسە دنیای پڕ مەترسی لەگەڵ مەترسیدا ژیان بەسەر دەبا)[٥]. بەڵام بە سەرنج دانی ڕووخانی بلۆکی ڕۆژهەڵات, دیتنەوە و دروست کردنی دوژمنێکی بێگانەی ئاشکرا و دیار لەهەر ساتێکدا دژوارتر دەبێت.

لە دە ساڵی داهاتوودا, بەڕاستی هەڕەشەی دەرەکی پەیدا دەبن بەڵام بێ گومان ئەوەی دەکەوێتە بەر هەڕەشە, ناسنامەی نەتەوەییمانە نەك نەتەوەکەمان. هەر لێرەشدای سێهەمین هۆکاری دژوار بوونی توێژینەوە لە تیرۆریزم واتە بەربەستی بوونناسی (ئەنتۆلۆژی) دێتە پێشەوە: تیرۆریزمیش بەرێگەی نامۆکردنی (Alienation) خەڵکان و کردەکانیان دوچاری ئەو شێوازە کۆنەی پێناسە و سنووردارکردنی ناسنامەی خۆی بووە. هەرچەندە گریمانەی مەرگی ئێمە بەهۆی بەرکەوتنی بروسکەی هەور (صاعقە), ڕووداوی ئوتومبێل یان هەتاکو پێوەدانی هەنگ زیاترە, هێندێك هەڕەشەی تیرۆریزمیان ئەوەندە بە جیددی گرتووە کە خۆیان بە قوربانیانی دەستی تیرۆریزم دەزانن. بەم حاڵە, هەتاکو دوای وەرگرتنی بۆچوونەکان کە دوای هێرشە تیرۆرستیەکە یەکسەر وەرگیراون, زۆربەی ئەمریکیەکان ئارەزووی بەئەنجام گەیاندنی تۆڵەسەندنەوەی سەربازیان نەبووە[٦].هۆشی ئاسایی (عقل متعارف) لەوانەیە ڕۆڵێکی پارێزکارانە (کۆنسێرڤەتیف) بگێڕێت: ئەگەر بۆچوونەکان وەربگیرێت زۆربەی ئەمریکیەکان پێدەچێت لەبەر چەندین بەڵگەی هاوشێوە ئارەزوو ئەنجام دانی هێرشی ئاسمانی نەکەن بۆ سەر کارگەکانی ئوتومبێل سازی یان شوێنی مێش هەنگەکان بۆ کەمکردنەوەی گریمانەی ڕوودانی کارەساتی مەرگبار. بەڵام من وادەزانم کە شتێك زیاتر لە هۆشیاری ئاسایی لە ئارادایە. بەو بەڵگەی کە تیرۆریزم لە هێز گەلی جۆراو جۆر و تاکی سەرچاوە دەگرێت, ناتوانین

لەبەرامبەر هەڕەشەکانی تیرۆریستی یەك بۆچوون, پێناسە یاخود یەك کاردانەوەمان هەبێت. بەپێی هەڵسەنگاندنی بۆچوونەکانی دوای بەسەرهاتی ڤێتنام (و پێش شکستێکی تر لە لوبنان دا), هەندێك وای بەباش دەزانن لەبەرامبەر دوژمنێکی ترسناك بەڵام نەناسراوە و کە لە هەموو شوێنێك ئامادەیە و لە لەهیچ شوێنێك نیە, وەکو زۆرینەیەکی بێ دەنگ بەڵام بێ زیان, بێ ناسنامە بن (بێ هەڵوێست)بن.

ئەمە بەو مانایە نیە کە دەبێ بۆ تێگەیشتن لە تیرۆریزم هاودەردی لەگەڵدا بکەین, وەکو بڵێی ئامانجی ئێمە لەم ووتارەدا بریتیە لە تێگەیشتنی باشتر لە تیرۆریزم بەو جۆرەی کە هەیە. نامانەوێت بڵێین کە تێگەیشتنی تەواوی تیرۆریزم مومکین, چارەسەرکەر یان هەتاکو هەڵبژێرەرە (مرجع), وەکو بڵێی ئامانجمان لێرەدا دووبارە ڕێکخستنەوەی زانیاری خۆمانە لەبارەی تیرۆریزم و دژەتیرۆریزم و ڕەخنەگرتن لە شێوازە باوەکانیانە. لە راستیدا, دەمانەوێت هەر لە سەرەتاوە بڵێین کە هەر جۆرە لێکۆڵینەوەیەکی سوودبەخش لەبارەی تیرۆریزم نیازمەندی (مستلزم) تێکۆشانێکی دژوار وەلێ نائاساییە بۆ رزگاربوون لە ناسنامەکانی تاك ڕەهەندی کە تیرۆریزم و کەلتووری ئاسایشی نەتەوەیی لەهەردوو لای کێشەدا هێناویەتیە ئاراوە[٧].

ئەم جۆرە چالاکیە هزرییە لە روانگەی هەندێکەوە لەوانەیە بە تێکدەر و وێرانکەر لەقەڵەم بدرێت. لە راستیدا, جۆرج شۆڵتز (George Schultz) , وەزیری دەرەوەی پێشووی ئەمریکا, لە یەکێك لەووتارە گرنگەکانی خۆیدا لەسەر تیرۆریزم ووتی ئەگەر ئەمریکیەکان بۆچوونێکی هاوبەشیان لەهەمبەر تیرۆریزمەوە نەبێت, ئەمریکا ناتوانێت کاردانەوەیەکی کاریگەری لەبەرامبەر ئەم دیاردەیە نیشان بدات: (بەبێ تێگەیشتن و پاڵپشتی گشتی و حەتمی ناتوانرێت ویست و ئیرادەی پێویست بۆ ئەم کارە ئامادە بکرێت) بە ووتەی شۆڵتز, بەبێ ڕای گشتی, ئێمە لەگەڵ ئەم هەڕەشەیەدا ڕووبەڕووین کە (وەك هەمیلێت تووشی دڵڕاوکێ و لەزرۆکییێکی بێ پایان بین لەبارەی کاردانەوەی خۆمان)[٨]. لەگەڵ ئەوەشدا, بە بڕوای من ئێستا کاتی ئەوە هاتووە بەرەیەکی بێ لایەن سەبارەت بە تیرۆریزم دروست بکەین, بەرەیەك کە هیدلی بوڵ (Hedley Bull) , تێوریسینی پەیوەندیە نێو دەوڵەتیەکان, بە (نهێلیزمی سیاسی Political nihilism) ناو زەدی کردووە و پشتگیری لێ دەکات[٩]. بەهەرحاڵ, (کاتێك رۆژگار لێکتر دەترازێت), وەك رۆژگاری هەملێت پێدەچێت کات و رۆژگاری ئێمەش بەهۆی گۆڕانی بونیادی دە ساڵی ئەم سەدەیە وەها بێت, لەوانەیە هەملێت (کە تێگەیشت دەوڵەتی روو لەئاوا بوو چەندە دەتوانێت پوشاڵی بێت) ڕێنماییێکی باشتر بێت بۆ نموونە لە هێنری پێنجەم کە (چونکە نەیدەزانی چۆن بەسەر وڵاتی خۆیدا فەرمانڕەوایی بکات بڕیاری دا شەڕ بکات لەگەڵ دراوسێکانیدا)[١٠]. لەوانەشە بگەینە ئەم خاڵە کە لە ئاسمان و زەویدا شتێ بەرزتر لە تێروانینی فەرمی بۆ تیرۆریزم هەیە و لەوانەشە بگەینە ئەو راستە تاڵەی کە ڕووی هاوبەش لەنێوان ئێمە و تیرۆریستاندا هەبێت. کەواتە, وەڵامی من بۆ شۆڵتز زیاتر

وەڵامێکی دیپلۆماسیە تاکو سیاسی: نامۆیی پەیوەندیە نێو دەوڵەتیەکان وا پێویست دەکات بە زانستێکی قوڵتر و فراوانتر لەبارەی تەواوی شێوازەکانی توندوتیژی سیاسی جیهانی بەردەوام تێبکۆشین تاکو پردێك دروست بکەین لەنێوان هەوڵدانە تیرۆریستیەکان و کاردانەوەمان. بێجگە لەمە, ناتوانین ئارەزووی جێ بەجێ کردنی خواستی زانستی و تیرۆریزم لە دژە تیرۆریزم جیا بکەینەوە. ئەو کات پێویستمان بەشێوازێکی نوێ هەیە، چونکە پرسی تیرۆریزم گرفتێکی قوڵە رووبەڕووبوونەوەی کۆمەڵگا پێشکەوتووەکان پرسەکەی ئاڵۆزتر کردووە. بارودۆخی ئێستا (جا چ بەسەرمایەداری دواکەوتوو, پۆست مۆدێرنیزم (Postmodernism) , پۆست شەڕخوازی (Postwarring) یان, لە روانگەی منەوە (نووسەر), سەدەکانی ناوەڕاستی نوێ (Neomedievalism) ناوزەدی بکەین) بارودۆخێکی نیگەرانکەرە وا دێتە بەرچاو فۆرمە سوننەتیەکانی زانست و دروست بوونی ناسنامە, ئیتر ناتوانن ئەرکی دووبارە کرانەوەی پەیوەندیە نێو دەوڵەتیەکان وەئەستۆ بگرن (چ بگاتە بەڕێوەبردنی ئەم پەیوەندیانە). دەوڵەتانی نەتەوەیی هیچ کاتێك کۆنترۆڵی تەواوی دەسەڵاتیان لەدەستدا نەبووە, بەڵام ئێستا زیاتر و بەرفراوانتر لەهەر رۆژگارێك دوای پەیاننامەی وێستیڤاڵی (لەکۆتایی شەڕەکانی سی ساڵەی ساڵی ١٦٤٨) مەشروعیەتیئەو کۆنترۆڵەی بەهۆی گۆڕانکاریەکانی کۆمەڵایەتی, ئابووری, تەکنیکی و سەربازی رووبەڕووی تەحەددایێکی جیددی کردۆتەوە. دەوترێت کەوا بەستەیی دوو لایەنەی ئابووری, نیگەرانیەکانی ژینگەی جیهانی, کارەکانی خزانە ناو (نفوژ) لە رێگەی تەکنەلۆژیای چاودێری و راگەیاندن, سێ رەهەندی بوونی ناوەکی جەنگەکان, هەموویان رۆژ بەرۆژ زیاتر ئیمتیاز و بەڵێننامەکانی سەروەری دەوڵەتی سەر زەوی لەرزۆکتر دەکەن(١١).

ئەوەی کەمتر سەرنجی دراوەتێ و دەرك کراوە, دەرکەوتنی گفتوگۆیەکی تیرۆرستیە, واتە جۆرە چالاکی نیشانەناسی جیهانی کە تیایدا, دەسەڵاتە توندوتیژگەراکان و واتاکانی شۆڕشگێڕ لەگەڵ یەکدا تێك دەگیرێن(١٢). بە سەرنج دانە بن بەستی دروست بوو لە ئەنجامی چەکە ناوکیەکان کە زلهێزی پشت بەستوو بەهێزی سەربازی سنووردار دەکات, بە سەرنج دانە ئابووری زانیاریەکانی بنەمای جیهانی کە دەسەڵاتی پشت ئەستوور بە باڵادەستی کەلتووری بەهێز دەکات, لە فەزای گوتاری تیرۆریزمدا کە چارەنووسی (کێشەکانی) مەشروعیەتی سیاسی, ناسنامەی نەتەوەیی و زانستی پراکتیکی دیاری دەکرێت. هەوڵدانەکانی تیرۆریستی — وەکو مرۆڤ رفاندن, فڕۆکە رفاندن و کوشتن - کە هاوکات توندوتیژییەو دزێوو سەرسوڕهێنەرە - بەتەنیایی ناتوانێت ببێتە هۆی بەرزبوونەوەی تیرۆریزم تا ئاستی کێشەی نێودەوڵەتی. لە گوتاری تیرۆریستیدا, شەڕێکی شاراوە تر — بە شێوەیەکی توندتر لەنێوان پێشڕەوانی دەسەڵاتەکانی گەورەی بەرزفڕ و پاشڕەوانی ئەوانی تر — لە ئارادایە بۆ نووسینەوەی سنووری پەیوەندییە رەواکانی نێودەوڵەتی.

بە کورتی, چوار خاڵی تیۆری گرنگ هەن پشت گوێ خراون:

یەکەم, لە توێژینەوەی تیرۆریستی دا, میتۆدی لێکۆڵینەوە جێگەی گرنگی پێدانە: کەچی لەم بوارەدا ئەوەندە بە دیدێکی ڕەخنەیی تەماشای ئاستی گرنگی میتۆدی لێکۆڵینەوە نەکراوە.

دووەم, میتۆدی لێکۆڵینەوە, لایەنێکی بابەتی هەیە: بە سەرنج دانە میتۆدەکانی هێمای تیرۆریزم, خاوخلیچکی رووبەڕووبوونەوەی فیزیکی لەگەڵ تیرۆریزم و شانۆی سادەکردنەوەی تیرۆریزم بەهۆی دەزگاکانی راگەیاندن, کاری تیرۆریشی بەشێوەیەکی توند تر خۆی لە واقیعدا دەردەخستووە.

سێهەم, بەهۆی دەرکەوتنی چەند گۆڕانکارییێك لە پێکهاتەی دەسەڵات کە تەحەددای فۆرمە سوننەتی و رەواکانی نێو دەوڵەتی دەکات, پێویستیمان بە میتۆدی رەخنەیی نوێ هەیە.

چوارەم, میتۆدی لێکۆڵینەوە بە تەنیایی ناتوانێت جێگەی تێڕوانینی بوونگەری (ئەنتۆلۆژی) پێویست بۆ ناسیی واقیعی تیرۆریزم بگرێتەوە: پێش هیچ جۆرە لێکۆڵینەوەیك لەهەمبەر تیرۆریزم پێویستە بزانین ناسنامەی خۆمان چۆن بەهۆی گوتاری تیرۆریستیەوە دروست دەبێت.

ئەم تێبینییە رەخنەییانە لە شی کردنەوەی فۆرمە نوێیەکانی تیرۆریزم لە خوارەوەدا دەبنە جێگەی سەرنج. هەڵبەتە من بانگەشەی ئەوە ناکەم کە کارەکەم تێر و تەسەلە. ستراتیژیەتی من هەڵوەشاندنەوە (Deconstructive), دووبارە سازکردنەوە (Reconstruction): خستنەڕووی میتۆدێکە لەوانەیە جێگەی میتۆدەکانی پێشووی روونکردنەوەی تیرۆریزم بگرێتەوە, رەخنەیان لێ بگرێت و وێنەیەکی مێژووی لە بارەیانەوە بخاتە روو و لەهەمان کاتدا رێنماییێکی نوێ بداتە دەست بۆ لێکۆڵینەوەی تیرۆریزم لە فۆرمەکانی ئینتەر ناشناڵی دا[١٣].

من هەوڵ دەدەم لە میتۆدی ژێردەق (Sub textual) خۆم بپارێزم کە بەسەر زۆرێك لە دەقەکانی پەیوەست بە تیرۆریزم دا زاڵە: میتۆدێك بە سیستماتیزەکردنی تیۆری مەنزومەیەکی هزری کەمتەرخەم و نوێ تێدەکۆشێت تا جیاوازیەکان و دژایەتیەکانی تیرۆریزم چارەسەر بکات و بەم جۆرەش لە جیاتی لێکدانەوەی بابەتێك کە گفتوگۆی زۆر هەڵدەگرێت دەیەوێ خەریکی (ڕام کردن و ملکەچ کردنی) بێت[١٤]. لە راستیدا, ئامانجی من ئەوەیە بە خستنەڕووی میتۆدێکی ڕەخنەیی و لانی کەم زانستی مێژووی پێویست, توانا بدەمە خوێنەر کە بێ بەشبوانی سیاسی لە توندوتیژی بەکاران جیا بکاتەوە و لەگەڵ لێکۆڵینەوەی فۆرمی مومکینی پێکەوە ژیان لەگەڵ گروپی یەکەم دا, هانی هەوڵدانێکی دەستەجەمعی بێت دژی گروپی دووەم.

رێوڕەسمی چوونە ژوورەوە

سەرەتا پێویستە ئاماژە بکەم بە خاڵێکی لادان (انحراف) بۆ چوونەژوورەوە لە دەرگای گووتاری تیرۆرستی سەرەتا پێویستە جۆرێك لە رێوڕەسمی پاکسازی (Purification) — هەمان ئەو شتەی کە خەڵکانی تر بە پێناسە ناوزەدی دەکەن — جێ بەجێ بکەین. ئەمە رێوڕەسمێکی دژوارە, بە تایبەتی بە سەرنج دانی ئەوەی کە پەرێشانی و واتاکان هەوڵدان

بۆ پاکراگرتنی ئەو چەمك و کۆنسێپانەی تاڕادەیەکی زۆر لەگەڵ پرۆسەکانی گوتاری تیرۆرستی و دژە تیرۆریستی تێکەڵ بوونە. چۆن دەتوانین تیرۆریست لە دز, تاوانبار یان چریکێکی ئازادی خواز جیا بکەینەوە؟ چ شتێك تیرۆریزم لە فۆرمەکانی تری شەڕ و پێکدادانی توندوتیژانە جیا دەکاتەوە؟ بۆچی توندوتیژی دەوڵەتێك بە تیرۆرستی و توندوتیژی دەوڵەتێکی تر بە دژەتیرۆریست دەزانین؟

لەسەر شەبەنگی (گیف) توندوتیژی, تیرۆریزم بە ئاشکرایی کەوتۆتە نێوان داوا (دعوی) و شەڕ. ئایا بەڕاستی وایە؟ لە ساڵی ١٩٨٥, کاسپەر وینبێرگەر (Casper Weinberger), وەزیری بەرگری ئەمریکا, ڕفاندنی فڕۆکەی تی.دبلیو.ئەی (T.W.A), بە بارمتەگرتنی سەرنشینەکانی بە (شەڕێك و دەست پێ کردنی شەڕێك) ناوبرد[١٥]. شتێك کە وەکو فڕوفێڵێکی لۆژیکی (ئەگەر تیرۆریزم بە واتای شەڕە, کەواتە بۆچی شەڕ بە واتای تیرۆریزم نیە؟) یان لانی کەم شێواندنێکی کاتی (ئایا تیرۆریزم پێش دەستبەکاربوونی خۆی کەوتووە؟) وا دێتە بەرچاو, هەروەها دەکرێ بە تێکۆشانێك دابنرێت بۆ خستنە ڕووی پێناسەیەکی حیساب بۆکراو بە مەبەستی دانانی ستراتیژیەکانی شەڕ بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی هەر دیاردەیەك کە لە ڕووی پێناسەوە لەگەڵ ئەم ستراتیژیانە. یەکنەگرێتەوە (وینبێرگەر) یەکسان کردنی تیرۆریزم لەگەڵ جەنگ, سەرەتا پاساوێك بۆ کاردانەوەیەکی سەربازی دەهێنێتەوە و دواتریش بۆ زیاترکردنی ئیعتباری ئەم پاساوە دەڵێت کە (ئەم دەسپێکردنە شەڕێکە.) ئەگەر بە بارمتەگرتن لەگەڵ شەڕدا وەك یەك بن کەواتە بە واتای (دەسپێکردنی شەڕ)یشە, چونکە ئەمریکا بۆ وەلامدانەوەی ڕووکاری سوود لە هێزی سەربازی وەردەگرێت لە ڕاستیدا لەگەڵ دەسپێکی (سوننەتی) — واتە تێك گیرانی دوو لایەن بۆ ماوەیەکی درێژ یان بە ڕاگەیاندنێکی ڕەسمی — ناسازێت. (وینبێرگەر) هەڕەشەی وەلامداتەوەی پێ باشتر بوو لە واقیعەت, بۆ ئەم دیاردەیەش بەیەکسان کردنی تیرۆریزم و جەنگەوە خەریك بوو تاکو جۆرێك لە ستراتیژی وەلامدانەوەی چارەساز بخاتە ڕوو[١٦].

هۆکاری تریش یارمەتی دەرن بۆ ئەم شڵەژانی واتاییە. ئاشکرایە کە جەنگ خەسڵەتێکی تیرۆرستیشی هەیە: درێسدێن (Dresden) , هیرۆشیما, مای لای (Mai Lai) و ئەفغانستان, هەموویان بە زمانی حاڵ دەڵێن کە سەردەمی جەنگی تەواو عەیار, دەوڵەتان دەتوانن نیشانەی ڕاست دابنێن لەسەر جینۆ ساید و لەناوبردنی دانیشتوانێکی گەورە. ((شایانی باسە و جێگەی داخە کە تاکو ئێستاش نووسەرانێکی وەکو (جەیمز دێردێریان) هەن کە نەیانویستوە وناشانەوێت باس لە جینۆ سایدی کورد بکەن کە لە لایەن ڕژێمی بەعسەوە پراکتیزەکراوە.

هەر قسەی نووسەر بەڵگەیە لەسەر ووتەی وەرگێڕ: واتە جینۆسایدی کوردیان بە ڕەوا زانیوە بۆ سەددام حوسێن)). لە لایەکی ترەوە, زۆرێك لە گروپە تیرۆریستیەکانیش سوود وەردەگرن لە چەمکەکانی جەنگ ((باڵی سەربازی سوور)) , ((هێزە چەکدارەکانی ڕزگاری خوازی میللی)) ,

((یەکە سەربازیەکانی سوور)) , ((سوپای کۆماری خوازی ئایرلەندی)) , ((جەنگی پیرۆز)) و بەیاننامەکانی پڕ لە چەمکە سەربازیەکان و زۆرێك لە تەکنیکەکانی جەنگی وەکو هێرشی تەکتیکی غافلگیر, هێرشە سەر لێشێوێنەرەکان و پرۆسەی دەروونی (جەنگی دەروون).

بەڵام من لە ئەنجامدا باوەڕم وایە کە جەنگ و تیرۆریزم لە ڕوانگەی پێناسەوە لێکتر جیاوازن. جەنگ بەواتایەك جۆرێك توندوتیژی سیستماتیزەکراوە لەلایەن دەوڵەتان لەسەر ئەساسی چەند بنەمایەکی گشتگیر (ئەگەرچی هەمیشە ڕەچاو ناکرێن) ئەنجام دەدرێت بۆ پێشگیری کردن لە دانانی بۆمب، کوشتن، هێرشی چەکداری، مرۆڤ ڕفاندن، بارمتەگرتن و فرۆکە ڕفاندن- واتە نزیکە (٩٥٪) تێکۆشانەکان ئەو پرۆسانە پێك دەهێنن کە زۆربەی جار بە تیرۆریزم ناودەبرێت (١٧). ئەمە لە حاڵێکدایە کە تیرۆریزم بەپێی بەکارهێنانی ناڕێکی پێشبینی نەکراوی توندوتیژی لەسەر بناغەی دەستکەوتنی ئەو ئامانجە جۆراوجۆرانەی کە هەیەتی وەستاوە(١٨). ئەمە لە حاڵێکدایە، ماهیەت یان ئەو جۆرە توندو تیژییەی تیرۆریستان بەکار دەهێنن پێوەرێکی تەواو بۆ پێناسەی تیرۆریزم دابین ناکەن. سەرکوت کردن و قەدەغەکردنی چالاکی تیرۆریستان لەلایەن دەوڵەتانەوە دەبێتە هۆی ئەوەی تیرۆریستان بۆ دەستکەوتنی ئامانجەکانیان، لە جیاتی سوود وەرگرتن لە تەکنیکەکانی توندوتیژی فیزیکی، زیاتر پەنا ببەنە هێزی نابەر چاوی هێماکانی هەڕەشە و تۆقاندن. لەبەرئەوە، پێناسەکان و پۆلێنکردنەکانی تیرۆریزم زۆر هاوشێوەی سیستمەکانی ئاسایشی فرۆکەخانەکان کاردەکەن کە بۆ ڕێگەگرتن لە تیرۆریزم داهێنراون: ئەم سیستمانە کە چەندین پلە پۆلێن کراون، ئەو هەڕەشانە ئاشکرا دەکەن کە دەتوانن گرنگ نەبن، ئەم سیستمانە کە بە جۆرێکی ووشك و نەگۆڕ ڕێکخراون، لەوانەیە تەواو لە تۆقاندنەکانی نامادی شلۆف (سیال) و بەبێ بەکارهێنانی کانزاکان کە بەشێکی زۆری ئامێر و نێزەکانی تیرۆریستەکان بەکار دەهێنێت بێ ئاگابن، بەڵام بەبێ ڕەچاوکردنی شێوازی ڕێکخستنیان، ئەم سیستمانە قەرارە بەهەمان ئەندازە کە هەڕەشەکان دەدۆزنەوە و دەست نیشانیان دەکەن بەربەستێکیش بن لەبەردەم ئەم هەڕەشانەدا.

لێرەدا نامەوێت نموونەیەکی فیکری هاوشێوەیی سیستمێکی ئاسایشی دژەتیرۆریستی بخەمەڕوو. بەدوای ئەوەشدا ناگەڕم کە خۆمان بە پێناسە، دۆزینەوە، ڕووبەڕووبوونەوەی لە قاڵبدراو یان ڕێگەگرتنی تیرۆریستی سەرقاڵ بکەین. بەنیازین بەمیتۆدێکی جیاواز خەریکی وێنەکێشانی زۆربەی جیاوازیەکانی فەلسەفی, مێژوویی و کەلتووری بین کە ناسین و چارەسەری جۆرە جیاوازیەکانی تیرۆریزمی تا ئەو ڕادەیە دژوارکردووە. بەم ئاڕاستەیەدا، خۆم تیرۆریزم بە جۆرە ستراتیژیەتێکی تۆقاندن و توندوتیژی دادەنێم، کە دەتوانین هەشت جۆری دەست نیشان بکەین: تیرۆریزمی ئەفسانەیی (Mytho-terrorism)، تیرۆریزمی ئانارشیزمی (Anarcho-terrorism)، تیرۆریزمی کۆمەڵایەتی (Socio-terrorism)، تیرۆریزمی ئیتنۆسی (Ethno-terrorism)، تیرۆریزمی مادده

بیٚ هۆشکەرەکان (Narco-terrorism)، تیرۆریزمی دەوڵەتی (State-terrorism)، دژە تیرۆریزم (Anti-terrorism)، تیرۆریزمی پاك (Pure-terrorism).

ئەم جۆرناسیە پێویستە بە جۆرێکڕازاندنەوە و ڕێکخستن دابنرێت: هەروەکو ئەو سەربازانەی کە پۆل پۆل بە ڕیز دەڕۆن، ئەم ڕازاندنەوە هزریە بانگەشەی ئەوە ناکات بەباشی وێنەی ترس، پێشبینی نەکردن و بەربەریەتی تیرۆریزم بخاتە ڕوو، بەڵکو ئەم پۆلێنکردنە تەنیا بە جۆرێکی کاتی بۆ والاکردن و بەسیستم کردنی تیرۆریزمە تاکو لێکۆڵینەوەی ڕەخنەیی لەسەر ئاسانتر بکرێت.

تیرۆریزمی ئەفسانەیی

یەکەمین فۆرمی تیرۆریزم (ئەگەر نەڵێین گرنگترین فۆرمی تیرۆریزم)، تیرۆریزمی ئەفسانەییە. تیرۆریزم تاڕادەیەکی زۆر لەسەر ئەساسی ترس، ئارەزوو و توندوتیژی دامەزراوە و ئەمانە هەمووی سازێنەری ئەفسانەن. لێرەدا، جۆرە ترسێکی بەرامبەر هەیە کە زادەی پەیوەندییێکە کە بەپێی ئەو، لاوازەکان لەهەمان کاتدا کە پێویستیان بە بەهێزەکانە، لێیان بێزارن، جۆرێك ئارەزوو بۆ دەستخستنی دەسەلاتی نەتەوەیی، دەسەلاتی چینایەتی یان بە شێوەیەکی گشتی دەسەلاتێکی زیاتریش هەیە بۆ دروست کردنی دنیاییێکی جیاواز لە دنیای ئێستا، وە توندوتیژیەك هەیە کە ڕۆژگارێك بەرڵلاٌ دەبیٚ و لەوێدا حەز و ئارەزووەکانی دوو لایەنە بە جۆرێکی سوننەتی پێکدەگەن و ئیتر ڕام کردنیان بە ڕێگەی گفتوگۆ، جێگۆرکیٚ (Displacement) و بەرێوەبەسازی (Reutilizations) دەستەبەر نابێت[١٩].

ئەفسانە و تیرۆریزم کاتێك تێکەڵ دەبن کە لە ڕێگەچارەکانی چاوەڕوان کراو بگەڕێنن بۆ پرسە دژوارەکان لە ڕێگەی ڕێورەسمە نوێیەکان یان نەناسراوی توندوتیژی.

تیرۆریزمی ئەفسانەیی چەند تایبەتمەندێکی هاوشێوەی هەیە لەگەڵ فۆرمەکانی توندوتیژی نەریتی وەك جەنگەکان یان پروپاگەندەی گشتی کە تیایدا نەداران, بیٚ دەسلاتەکان,، ئۆپوزیسیۆنەکان، سەرکوت کراوان یان تەنیا ژێر دەستە کاتیەکان لە ڕووبەڕوو بوونەوەیەکی توندوتیژاوی لەگەڵ بەهێزەکان دا پێکەوە یەکدەگرن[٢٠]. بەلاٌم جیاوازیان (جیاوازییێك کە هەم هێز دەداتە تیرۆریزمی ئەفسانەیی و هەم دەبێتە هۆی شکستی) لەوەدایە کە ئەوانی تر ئامانج یان قوربانیانی دەستی تیرۆریزمی ئەفسانەیی بەقوربانیانی بیٚ گوناه- نەك دەستنیشانکراوانی گوناهبار- دەناسن. شتێك کە لەڕووی تەکتیکیەوە ڕۆڵێکی کاریگەرتر لەدژی بەهێزەکان دەگێرێت، لەڕوانگەی ستراتیژییەوە کارەسات بارە، چونکە ئاراستەکردنی ئەفسانەیی تیرۆریستان دەتوانێت ترس و کاردانەوەی بەرپرسان دژی تیرۆریزم بورووژێنێت، بەلاٌم ناتوانێت پاڵپشتی ئەفسانەیی ((خەڵك)) کە هەوڵدانە تیرۆریستیەکان بەناوی ئەوانەوە ئەنجام دەدرێت، مسۆگەر بکات. تیرۆریزمکی ئەفسانەیی کە بەناوی ناسنامەی گروپێکی گریمانەیی، کە داهەڵوەرایە, ڕۆژگارێکی زێڕینی ڕابردوو یاخود بە ئومێدی دامەزراندنی شارێکی یۆتۆپی (نموونەیی) لە ئایندەدا کاردەکات دەتوانێت سیستمەکانی ئێستا بە بەکارهێنانی

توندوتیژی لابدات، بەڵام بە پێچەوانەی خوان و سفرەی خواردنی ئێوارانی عیشای رەببانی یاخود بنەماکان و شێوازەکانی دیپلۆماسی یان پیشەی دادوەری خۆبەخۆ (سەربەخۆ) ناتوانێت مەراسیمی پێویست لە جیاتی توندوتیژی بهێنێتە دی. کاریگەرترین هێزی شاراوە لە تیرۆریزمی ئەفسانەیی دا بە شێوەیەکی ئاسایی خەسڵەتێکی فەرجام ناسانە (Eschatological) و هەزارەگەریانەی (Millenarianistic) هەیە: بەواتایەکی تر، ئەوان بیر لە بەرەڵایی، گۆڕانی کۆمەڵایەتی و توندوتیژی نیشاندان بۆ گەیشتن بە سەردەمێکی نوێ دەکەنەوە. هەزارەگەری فەرجام ناسانەی جەنگەکانی صەلیبی، جیهاد، شۆڕشەکانی ئانابابتیستەکان (Anabaptists) لە سەدەی شانزدە و فۆرمی توندڕەوانەتری ئیلاهیاتی ئازادیبەخشی کاتۆلیك و بونیادگەری ئیسلامی ئەمڕۆ کاریگەری و نیشانەی ڕاستیان لەسەر تیرۆریزمی ئەفسانەیی داناوە. تێکۆشان بۆ هێنانەدی حکومەتی خواوەند لەسەر گۆی زەوی لەگەڵ کوشتن، ڕاپەڕینەکانی توندوتیژاوی و تەواوی جۆرەکانی شەهادەت هاوڕێ بووە. بێ مانا نیە کە زۆرێك لە مێژوونوسان دووبارە ڕوویان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست کردووە تا لە پەیوەندییەکانی ئەودیوی مێژووی (فرا تاریخی) گریمانەیی نێوان ئەفسانە و تیرۆریزم بکۆڵنەوە[٢١]. هەتاکو لێکۆڵینەوەیەکی ڕووکەشیش بەئاشکرایی ئەوە نیشان دەدات کە هیچ جۆرە مەزهەبێکی ناسیۆنالیستانە یاخود ناسیۆنالیستی ئایینی بەتەنیایی هەبووی دەسەڵاتی تاکڕەوی نەبووە بەسەر تیرۆریزمی ئەفسانەییدا. هەر لە ڕەشەکوژییەکانی جووە ڕەگەزپەرستەکان لە شەڕەکانیاندا دژی ڕۆمیەکان لە سەدەی یەکەمی زایینی تاکو کارەکانی تاقمی ئیسماعیلیە (حەشاشین) کە لە سەدەکانی دوازدە و سێزدەهەمی زایینی دا دەیانویست پاکسازی ئیسلام بکەن، هەروەها هێرشەکانی تیرۆریستی ڕێکخراوەکانی جوولەکەی هاگانا و ئەرگۆن دژی داگیرکەرانی ئینگلیزی لە سەدەی دوازدەهەمی زایینی تا کوشتاری فەلەستینەکان بەدەستی ڤالانژیستەکانی مەسیحی و مینڕژکردنەکانی ((حیزبوڵڵای ئیسلامی)) دژی سەربازە ئەمریکی و فەڕەنسیەکان، بگرە هەموویان پەنایان بۆ ئەفسانە بردووە, بۆ دەستکەوتنی ئامانجەکانی غەیرە دنیایی خۆیان دەستیان داوەتە توندوتیژی. لە ڕاستیدا، لەناوخۆی ئەمریکاشدا چەند گروپێك هەن بەناوەکانی ((سیستم (The order)، پەیمان (The convenant)، شمشێر (The sword)، دەستی خواوەند (The arms of the Lord (CSA)) کە بۆ هێنانە دی هەزارەی بەڵێنپێدراوی مەسیح دەست درێژی دەکەنە سەر دادوەرانی ئەمریکی و کارمەندانی دەزگای (F.B.I).

لە تیرۆریزمی ئەفسانەییش وەکو جۆرەکانی تری تیرۆریزم کە لە چەند دێری داهاتوودا باسیان دەکەین، هیچ رادە و سنوورێکی ئاشکرا سەبارەت بە پاڵنەر و ئامانجەکانی و ئەنجامدەران بوونی نیە. شتێکی ئاشکرایە لە لێکۆڵینەوەی هۆکاری پەنابردنی خەڵك بۆ تیرۆر، هۆکاری کۆمەڵایەتی و نەتەوەیی و ئایدۆلۆژی و هۆکاری تر ڕۆڵێکی زیادیان هەیە.

بەدواداچوونی مێژوویی (سوپای کۆماری خوازی ئایرلەندا - Provisional Irish Republican Army) بەجوانی ئەم خاڵە ڕوون دەکەنەوە. بەڵام دەسەڵات و ڕۆڵی ئەفسانەیی کە ژمارەیەك لە گروپە تیرۆریستیەکان بە پاڵنەری جیا جیا هان دەدات و یەکیان دەخات- وە هەروەها ڕۆڵی ئەو لە دژوار کردنی بەدواداچوون یان کاردانەوەی تەواو مەعقول- نابێ لەبەر چاو نەگیرێت. لە سیستمی مۆدێرنی پێکهاتوو لە دەوڵەتە میللیەکان، تیرۆریزمی ئەفسانەیی حەدد و مەرزی دەسەڵات دیاری دەکات، ئەمە هەر ئەو مەرز و سنوورەیە کە تیایدا، بەکارهێنانی رەوا و عەقلانی توندوتیژی بۆ دەستکەوتنی ئامانجەکان لەبەرامبەر بەکارهێنانی رەوا و ناعەقلانی توندوتیژیدا دەوەستێت. لێرەدا، تیرۆریزم لەوانەیە بە لێکۆڵینەوەی ئەفسانەیی زیاتر بناسرێت تا بە شیکردنەوەی عەقلانی.

تیرۆریزمی ئانارشیستی

ئەو ووتانەی کە لە ساڵی (١٩٠٦ز) لە نیۆیۆرك تایمزدا بڵاوکراونەتەوە هەڕەشەی زیادبوونی فۆرمێکی تری دیارخست: ((لە کۆنفرانسی ڕۆمادا زۆر زوو ئاشکرا بوو کە هۆکارەکانی دبلۆماسیەت کارێکی ئەوەندە گرنگی لە دەسنایەت. بۆیە، من لەیەکەمین هەلدا پێشنیارم کرد شازدە ئەفسەری پلە بەرزی پۆلیس کە لە چەندین وڵاتی جیاجیاوە کە لەو کۆنفرانسەدا خۆیان بەشداریانکردبوو یا نوێنەرەکانیان ئەنجومەنێکی تایبەت و نهێنییەك بهێنن و بەبێ ڕێکخستنی بەرنامەی دانیشتنەکە یان راپۆرتی نووسراو توێژینەوە لەسەر باشترین هەنگاوە مومکینەکان بکەن))[٢٢]. ئەم لێدوانە زۆر ئاشنایە سێر ڤینسێنت هۆوارد (Sir Vincent Howard)، نوێنەری بریتانیا لە کۆنفرانسی دژە ئانارشستی ڕۆما» لە ساڵی (١٩٠٦ز) پێشکەشی کردبوو. تیرۆری تەزار ئەلەگزاندەری دووەم لە لایەن ڕێکخراوی نارۆدنیا ڤۆلیا (Volia Narodnya) واتا ((ئیرادەی خەڵك)) لەساڵی (١٨٨١ز)، کوشتاری مەیدانی های مارکێت (Haymarket) لەساڵی (١٨٨٦ز)، هەوڵی ئانارشستێکی ڕوسیایی هێنری کلەی فریك (Henry Clay Frick) لە ((کۆمپانیای پۆڵای کارنگی)) لە ساڵی (١٨٩٢ز)، کوژرانی سەرۆك کۆماری فەرەنسا بەدەستی ئانارشستێکی ئیتاڵی لەساڵی (١٨٩٤ز)، تیرۆری پاشای ئیتاڵیا لەساڵی (١٩٠٠ز)، گوولەباران کردنی یەکێ لە شوێنکەوتوانی ئیما گۆڵدمەن (Emma Goldman) بەرەو ڕووی مەك کینلی سەرۆك کۆماری کاتی ئەمریکا، لە ساڵی (١٩٠١ز) تیرۆرکردنی شاژنی نەمسا ئەلیزابێس: ئەمانە چەند نموونەیەکن لە دەرکەوتنی جۆرێکی توندوتیژی سیاسی نێودەوڵەتی کە نیشانەی تێکەڵ بوونی دوو شتن, ئانارشیست و تیرۆریزم، یاخود تیرۆریزمی ئانارشیستیە.

نموونەی سەرەکی تیرۆریستانی ئانارشیستی سەدەی نۆزدەیەم کەلەرۆژنامە بەناوبانگەکاندا بڵاوکرایەوە تیرۆریستان بەدەموچاوێکی شێتانە کە لە دەستێکیاندا دەمانچە و بۆمب لەدەستی تریاندایە دوای لەبیرکردنی ڕەگەکانی ئایدیۆلۆژی و

هەڵوەشانەوەی تەکنەلۆژیاکەی هێشتا هەر دەبینرێن.بێ گومان هەرجۆرە تێك شکاندن و تێکەڵاوکردنێکی دوو چەمکی ئانارشیزم و تیرۆریزم هاورێیە لەگەڵ هەرەشەی سادە کردنەوەی بابەتی و یەکێکە لە گرنگترین باسەسیاسیەکانی نێوان هەندێك لە دیارترین بیرمەندانی رادیکالیزمی سەدەی نۆزدە - بۆنموونە: پرۆدۆن، باکۆنین، مارکس و کرۆپۆتکین - و بەهێزکردنی هەڵەی باوەربوون بەیەکسانی نادروستی ئانارشیزم= کۆمۆنیزم = تیرۆریزم. بەڵام بۆ تێگەیشتنی بەشێکی زۆری مێژووی تیرۆریزم لەئەوروپا لانی کەم پێویستیمان بە ناسینێکی رووکەش هەیە لەبارەی ئەو هێز و توخمە سەرەکییانەی زاڵن بەسەر توندوتیژی سیاسی دژە دەوڵەتی، چونکە پەیامی ئانارشیستەکان بۆ نموونە لە گوتاری ((باڵی سەربازی سوور))ی ئەڵمانیا، ((یەکەکانی سەربازی سوور))ی ئیتاڵیا و کردەی یەکسەرە (Direct Action)ی فرەنسی دا دووبارە بۆویەوە. لەوکاتەوەش، کاردانەوەی دژەئانارشیستی کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم لە کۆنفرانسی دژەتیرۆریزمی سەرانی وڵاتان لە دە ساڵەی (١٩٨٠ز)شدا دەرکەوتووە. توخمی هاوبەش لە ئانارشیستیدا، پەنا بردنەبەر توندوتیژیە دژی دەوڵەت. چاکسازی دەردیان دەوا ناکات چونکەئامرازکانی لێکۆڵینەوە و هاندان لە بەرامبەر توندوتیژی شاراوەی دەوڵەتدا، زۆر لاوازە. وشەکان، دەشێوێن و نادیاری لەخۆ دەگرن: کارەکانی توندوتیژی خەسڵەتێکی نەوازە و یەکسەریان هەیە. هەرچەندە لەوانەیە تۆڵە سەندنەوە، نەفرەت لێکردن و بێ ئومێدی لە دڵی ئانارشیستیکدا شاراوەبێت وجووڵێنەری کارەکانی بێت بەڵام لە ئانارشیستگەریدا سەرچاوەیەکی ئاوالای نیازی وێرانکاری هەیە کە زۆربەی جار لە بەرچاو نەگیراوە[٢٣]. نموونەی دیاری ئەم کارە، کتێبی ١٨٦٩ز سێرگی نیچاییڤە (Sergey Nechaev) بەناونیشانی ((بنەماکانی شۆرشگێری(Catechism of revolutionist) ئەو لە بیست و یەك (٢١) خاڵدا، ناسنامەی شۆرشگێرانی ئانارشیستی نیشانداوە: تاکێکی مەحکوم ... سازش نەکەری ئەم دونیایە لەگەڵ دوژمنەکەیدا ... ئەو تەنیا زانستێك دەناسێت:زانستی رووخاندن و وێرانکاری))[٢٤]. دروشمەکانی ئانارشستی لەم قۆناغدا رواجی پەیدا کرد، بەلام لە باسەکانی زۆر داغ و و پر لە حەماسەتی نیچاییڤ و باکونین لەبەرامبەر مارکس و ئنگلیزدا دەتوانرێت ئەخلاقی تیرۆریستی تاکگەرایی و قارەمانانە نیشان بدرێت کە سۆشیالیستەکان رەتی دەکەنەوە وەلێ هێشتا لە تیرۆریزمی ئانارشیستی دا گروپە تیرۆرستیەکانی مۆدێرنی ئەوروپا دا وەکو ((کردەی یەکسەرە))ی فەرەنسی و ((یەکە جەنگاوەرەکانی شەرکەرانی کۆمۆنیست (Communist Combatant cell) ی (بەلجیکا) ماون[٢٥].

تیرۆریزمی کۆمەڵایەتی

مانای نوێی تیرۆریزم، لەگەڵ شۆرشی فەرەنسی لە دایك بووە، واتا کاتێك رۆبسپیەر(Robespierre)، سانت - ژوست (Saint-just) و ژاکوبنەکانی تر پاڵپشتیان کرد لە بەکارهێنانەکانی توندوتیژی کۆمەڵایەتی بۆ حورمەت

بەخشین بە ماف و عەقڵ و رزگار بوون لە شەڕی هەندێك لەدوژمنانیان[٢٦]. تیرۆریزم کە لە سەرە تادا واتایێکی کۆمەڵایەتی پۆزەتیفی هەبوو، بەهۆی کەڵك وەرگرتنی زیاد لە حەددی گیوتین[*] و نێو نەتەوەیی بوونی شۆرشی فرەنسی کەوتەبەر گۆرانە بنەرەتیەکان.

لەساڵی ١٧٩٥ز دا، کاتێك«ئیدمۆند بورك (Edmond Burke)» ئاماژەی بە هەزاران بێرحمی ناسراو بە تیرۆریزم کرد[٢٧]، چەمکی تیرۆریست بەروونی واتایێکی بێزیزی بەخۆوە گرتووە. لەوکاتەوە، ئەم چەمکە بەشێك بووە لە یاریێکی کۆمەلآیەتی — سیاسی بۆ ریسواکردنی هەندێك فۆرمی توندوتیژی کۆمەلآیەتی و بەرەوا زانینی فۆرمی تری.

لەساڵی(١٨٧١ز)دا جارێکی تر لە فەرەنسا باسی تیرۆریستەکانی کۆمەلآیەتی ((واقعی)) - کەسانێك کەپشتگیری و رێماییان لە شەڕی چینایەتی دەکرد- زیندو بۆوە. ئەمە باسێکی گرنگ بوو چونکە دواتر کاریگەری قوڵی لەسەرهەڵوێست وەرگرتنی سۆشیالیستەکان و مارکسیە - لینیستەکان دانا سەبارەت بە تیرۆریزم. کاتێك چاپەمەنیەکانی، کرێکارانی کۆمۆنی پاریسیان بە ئاگرتێبەردانی تیرۆریستی تۆمەتبارکرد مارکس لەوەلآمدا، ئاماژەی بە سەربازانی ئینگلیزی کرد کە بەشێوەیەکی دڕندانە تەقەیان لە ناوچەی کۆنگرەی ئەمریکا کرد لە واشنتۆن و کۆشکی هاوینەی ئیمپراتۆری چین و وێرانکاریەکانی (هوسمان Haussmann) کەدەستی هەبوو لەوێرانکردنی شاری مێژوویی پاریس تاکو ئەمشارە وا لێبکات ببێتە شارێك بۆگەشتوگوزاری [٢٨]. بەلآم مارکس نەی دەویست ماهیەتی چینایەتی کارەکانی ئاگرتێبەردان یان بەرنامەڕێژی شار نیشان بدات. ئەو دەیویست ئەم تۆمەتە رەت بکاتەوە کە حیزبێکی شۆرشگێری خاوەن دەسەڵات لە ناخی خۆیدا خەسڵەتێکی تیرۆریستی دەبێت و«ئەمەش بۆچونێك بوو کە بەهۆی لە سێدارەدانی (٦٤) بارمتە کە پێکهاتبوو لەپیاوانی ئاینی و ئوسقۆفی گەورەی پاریس کە بە دەستی ئەندامانی کۆمۆنی پاریسی وەلآمی مارکس بایەخی گێرانەوەی هەیە، چونکە لە لا یەکەوە بوو بە بنەمایەك بۆ هەڵوێست وەرگرتنی سۆشیالیستەکانی دواتر لەبارەی تیرۆریزم وە لەلایەکی ترەوە، تێکۆشانی رۆژنامەگەری ساڵانی دوایی بۆ چەسپاندنی یەکسان کردنی کۆمۆنیزم = تیرۆریزم پوچەڵ دەکاتەوە.

مارکس لە سەرەتادا لە ڕوانگەی مێژوویەوە نیشان دەدات کە سۆشیالستە شۆرشگێڕەکان و خەڵکی ژێر دەستەی داگیرکەران هەرگیز لە لایەن بنەماو یاساکانی جەنگەوە پشتیوانی نەکراون: چینی بورژوازی و سوپاکەی لە مانگی شەشی ساڵی ١٨٤٨ز ڕەسم و سوننەتێکی زیندوو کردەوە کە ماوەیەك بوو لە ئاوای جەنگ دا ماڵئاوایی کردبوو: کوشتنی بەند کراوانی بێ لایەن. لەو کاتەوە، سەرکوتکارانی شۆرشەکانی خەڵك لە ئەوروپاو هیندستان دا بە جورێك کەم و زۆر بەسەختی و بە شێوەیەکی جیددی پەیڕەویان لەم نەریتە دڕندانەیە کردووە کە ئەمەش بەڕاستی پێشکەوتنی شارستانیەت نیشان دەدات !

مارکس لە بارەی گفتوگۆکردنەکانی ئەندامانی کۆمۆنی پاریس کە ئەوان لەگەڵ کەسانێکی وەکو

پڕۆسەکان و لوویی - ئادۆلف تییێر (Thiers))» سیاسەتمەداری فەڕەنسی کە بارمتەگرتنیان دەست پێ کردبوو پێکیان دەگۆڕینەوە. ئەو کاتە، هەوڵەکانی ئەندامانی کۆمۆنی پاریس بۆ گۆڕینەوەی بارمتەکان بێ وەڵام مایەوە و ئەمەش بەباوەڕی مارکس بەربەریەتی بەڕەڵــلا بوونی حکومەتەکانی بورژوازیە. ئەندامانی کۆمۆنی پاریسی چەندجار ووتبویان کە ئامادەن ئوسقۆفی گەورە و پیاوانی تری ئاینی بگۆڕنەوە بە بلانکی (Blanqui) کە لە چنگی (تییێر)دا بوو. تییێر ئەم پێشنیارەی بە شێوەیەکی سەرسەختانە ڕەت کردەوە. ئەو دەیزانی کە بلانکی سەری لاشەی کۆمۆنی پاریسە و گەورە ئۆسقۆفەی مردوو باشتر خزمەت بە ئامانجەکانی (تییێر) دەکات[٢٩].

تیۆریستییەکانی دواتری سۆشیالیزم کەڵکیان لە بەڵگە هێنانەوەکەی (استدلال) مارکس وەرگرت لەلایەك بۆریسواکردن تیرۆریزم و لەلایەکی تر بۆ ئاڕاستە کردنی بارودۆخە توندەکان کە تیرۆری لەبەرامبەر تیرۆر بە شتێکی پێویست دەزانی. لە گەرمەی شەڕی ناوخۆی ڕووسیا، "لیئۆن ترۆتسکی Leon Trotsky" وەکو فەرماندەی سوپای سوور ئاوا دەنوسێت ((شۆڕش لە ڕوانگەی لۆژیکەوە نیازمەندی تیرۆریزم نیە، ڕێك هەروەکو «لە ڕوانگەی لۆژیکەوە» خوازیای ڕاپەڕینی چەکدارانەش نیە. ئەم پرسە زۆر سادەیە! بەڵام شۆڕش داوا لە چینی شۆڕشگێری دەکات کە بە هەر ئامراز و میتۆدێك - لە حاڵەتی پێویست، هەتا لەگەڵ ڕاپەڕینی چەکدارانە یان تیرۆریزم - بێت بگاتە ئامانجی خۆی))[٣٠].

بەرگری کردنی ترۆتسکی لە تیرۆریزم نیشانەی تێکەڵاوێك بوو لە نێوان شیکردنەوەی چینایەتی مارکس، تیۆری ستراتیژی کلاوزویتز (Clausewitz) و سیاسەتی هێز (Realpolitik) ی "بسمارك Bismarck". تیرۆریزم لە خودی خۆیدا وەکو ئامرازێکی سیاسی هیچ سوودێکی نیە، مەگەر تەنیا بە شێوەیەکی کاتی دژی چینێکی کۆنەپارێز بەکاربهێنرێت. ترۆتسکی دەڵێت ترساندن و تۆقاندن هەم لە ئاستی نێو دەوڵەتیدا و هەم لە ئاستی ناوخۆیدا چەکێکی بەهێزە ... و جەنگیش وەکو شۆڕش پشت بە ترس و تۆقاندن دەبەستێت[٣١]. پرسە ئەخلاقیەکان لەم جۆرە کاتە تیژ و هەستیارانەدا، بەکارنابرێت و هەروەکو ترۆتسکی بەساردیەوە دەیووت «ئێمە هەرگیز بیرمان لە درۆی قەشەکان و وتەی سارێژکارانە کانت و کوێکەرزەکان (Quakers) سەبارەت بە پیرۆزی ژیانی مرۆڤ نەدەکردەوە. بەم حاڵەش، ترۆتسکی کەسێك نەبوو کە لە زەروورەتەوە بگاتە فەزیلەت.

سوود وەرگرتنی بەرژەوەندخوازانە لە تیرۆریزم نابێ ئامانجەکانی بەرزتری مارکسیزم بخاتە ژێر تیشکب خۆی: «بۆ پیرۆزی بەخشین بەتاك پێویستە سیستەم و نیزامە کۆمەڵایەتیە بکوژەکانی لەناو ببرێن ... و ئەم کارەش تەنیا بە خوێن و ئاسن دەستەبەر دەبێت[٣٢]. هەڵوێست وەرگرتنی لینین سەبارەت بە تیرۆریزمیش ڕوون و ئاشکرا بوو. لینین لە سەرەتای شەڕکردنی لەگەڵ حکومەتی تەزاریدا هەوڵی دەدا تاکو بزوتنەوەی سوشیال و دیموکرات لە ڕێکخراوی نارودنایا ولیا (ئیرادەی خەڵك) و باقی

عەوامگەراکان و ئانارشیستەکانی پاڵپشتکەر و جێ بە جێ کاری تیرۆر و کوشتنی بەرپرسانی تەزاری (کە زۆربەیان وەکو تەزارئە لە ئەلیکساندەری دووەم لە ساڵی ١٨٨١ دا بە سەرکەوتوویی ئەنجام درا) جیا بکاتەوە. لینین لە ساڵی ١٩٠١ ز لە رۆژنامەی حیزبی ئیسکرا (Iskra) رەخنەی لە زیادبوون و بەرزبوونەوەی شەپۆلی تیرۆریزم گرت: «ئێمە بە شێوەیەکی بنەڕەتی تیرۆرمان ڕەت نەکردۆتەوە و ناتوانین ڕەتیشی بکەینەوە. تیرۆر یەکێکە لە جۆرەکانی کاری سەربازی کە لەوانەیە لە بارودۆخێکی تایبەت بە جەنگ تەواو سوودبەخش و زەرووری بێت. بەڵام خاڵی گرنگ ئەوەیە کە تیرۆر لە ئێستادا بە هیچ جۆرێك وەکو هێرشێکی سەربازی لە مەیدانی جەنگدا — واتە هێرشی بنەمایی لە گشت پرۆسەی شەڕدا — پەیڕەو ناکرێت، بەڵکو تیرۆر فۆرمێکی سەربەخۆیە لە هێرشە قۆناغیەکان و بێ پەیوەندە لەگەڵ سوپادا... ئێمە گرنگی گورزەکانی تاکی پاڵەوانانە ڕەت ناکەینەوە بەڵام ئەرکی ئێمە وابڕیار دەدات کە سەبارەت بە کەوتنە ناو زەلکاوی تیرۆر و وەرگرتنی وەکو ئامرازێکی سەرەکی شەڕکردن بە توندی ڕیسوا دەکەین. و ئەمەش داوێکە کە ئێستا زۆرێك کەوتونەتە ناوی»[٣٣].

بەڵام لینین کاتێك گەیشتە دەسەڵات و گرفتاری جەنگ و قاتوقڕی هات پشتیوانی لە تیرۆریزم کرد. لە مانگی هەشتی ساڵی ١٩١٨، لینین (نامەیەکی بۆ کرێکارانی ئەمریکا) بۆ (پراودا) نووسی: چۆن دەتوانین بورژوازیا بە مرۆڤایەتی و ڕەوا بزانین؟ کرێگرتەکانی ئێمە بە تیرۆر تۆمەتبار دەکەن ... بورژوازیای ئینگلیز کارەکانی خۆی لە ساڵی ١٦٤٩ ز و بورژوازیای فەرەنسا کارەکانی خۆی لە ساڵی ١٧٩٣ ز لەبیرکردووە. کاتێك خودی بورژوازیا بۆ گەیشتن بە سوودەکانی خۆی لە بەرامبەر دەرەبەگایەتی (فیۆدالیزم) دەستی دایە تیرۆر، ڕەوا و دادپەروەرانە بوو. بەڵام کاتێك کە کرێکاران و وەرزێرە هەژارەکان لە بەرامبەر بورژوازیا دەستیان دایە ئەم چەکە، تیرۆر بوو بە دیاردەیەکی سامناك و موستەحەقی سزادان![٣٤]. چەند ساڵ دواتر، لینین ڕەخنەی لە کارەکانی حیزبی شۆڕشگێڕی کۆمەڵایەتی (Social Revolutionary Party) گرت و بە ئانارشسیت و تیرۆریست ناوی بردن[٣٥]. هەروەها ترۆتسکی - بە فرمانی کەسێك دوور خرابۆوە کە بە جۆرێکی بەربلاو و دڕندانە لەسەر دوو ئاستی ناوخۆیی و نێودەوڵەتی دەستی دایە تیرۆریزم - کەمێك دواتر کەوتە ناو پێگەیەکەوە کە پشتیوانی لە کارە تیرۆریستیەکانی خۆی کرد لە بەرامبەر ستالین[٣٦].

ئەمە چ شتێك پیشان دەدات ؟ هەتا بە شتێکی بچووك لە ئەدەبیات و مێژووی سوشیالیزم ئەوە نیشان دەدات کە ناتوانین مارکسیزم لەگەڵ تیرۆریزم دا بە یەکسان دابنێین. تۆمەتی تا ڕادەیەك ئاڵۆزترە ئەوەیە کە ماکسیزم دەبێتە هۆی ڕەواجی جۆرێك ڕێژەگەری کە نیشانەی ڕاست لەسەر تیرۆریزم دادەنێت. دادوەری وردتر و بە ڕای من واقعیانەتر ئەوەیە کە بڵێین مارکس، لینین و تروتسکی بە ئاڕاستەیەکی مێژووگەری دەستیان داوەتە قەزاوەتە دژاور و ئاڵۆزەکانی کاریگەری و ئاڕاستەکردنی

تیرۆریزم. ئەوە کە ئایا دەست نیشانی ئەوان (بە سەرنج دانە سوود وەرگرتنە سەرەڕۆیەکەی ستالین لە تیرۆریزم) ڕاست بووە یان نا, پرسێکی ترە. بەلاّم بە ڕای من، ئەم جۆرە شیکردنەوەی تیرۆریزم بەپێی بارودۆخی مێژووی و کۆمەلاّیەتی سوودمەندترە بۆ ناسینی پالنەرە و کارەکانی ڕێکخراوە نوێیە هاوشێوەکانی وەکو «بەرەی ئازادیخوازی میللی فارا بوندۆ مارتی Farabundo Mari National Liberation Front(FMLN)» لە سالڤادۆرا، «سوپاسی نوێی خەلّك» لە فیلیپین و گروپی «ڕێگەی درەخشان Sendero Luminoso» لە پیرۆ کە سوود وەردەگرن لە نەزانراوی سنووری نێوان شۆڕشگێرانی کۆمەلاّیەتی و سیاسەتی تیرۆریستی لەلایەك و لەلایەکی تریشەوە دەبنە قوربانی.

تیرۆریزمی نەتەوەیی

ئارەزووی شانازی کردن، دادپەروەری، سەروەت و سامان و زەوی بە درێژایی مێژووی ڕژیمەکانی پێکهاتوو لە دەولّەتانی نەتەوە بەردەوام پالنەرێك بووە بۆ بەکارهێنانی توندوتیژی. بەلاّم پەڕینەوە لە مافەکانی خانوادەی «میرەکان» بۆ مافی گشتی میللەتان، ڕەوای توندوتیژی گۆڕاوە. وەفاداریە جۆراوجۆرەکان، هەندێك جار دژ بە یەك و هەتا بالاّتر لەڕووی زەوی (فراسر زمینی) فیۆدالّەکانی سەدەکانی ناوەڕاست و «حەسادەتەکان» یەکگرتنە ناپایەدارەکانی پاشایەتی زۆربەی جار زەمینەی بۆ جۆرێك توندوتیژی سیاسی چاوەڕوان نەکراو، وەلاّم نەگۆ یان - بە واتای ئەمڕۆکە - «ناعەقلاّنی» دەرەخساند. لەوانەیە لە ڕوانگەی مێژووییەوە گوماناوی - و لە ڕوانگەی ئەخلاقی سەرلێشێوێنەر - بێت کە بلّێین یەکێك لە نیشانەکانی پێشکەوتن ئەوەیە بە زیادبوونی ڕۆلّی مافەکان لە سیستمی نێودەولّەتی هاوچەرخدا، ئەنجامی کۆتایی زیاتر بەهۆی جەنگی میللەتان دیاری دەکرێت نەك بەهۆی کێشەکانی تاکی. بەلاّم دەرکەوتنی هاوزەمانی بنەمای ئۆتۆنۆمی میللی و دەست تێوەرنەدان هاوکات لەگەلّ مافەکانی جەنگ بوونەتە مایەی دەرکەوتنی جۆرێك دیموکراسی ڕەسمی لە سیستمی نێو دەولّەتی. سەیرتر ئەوەیە کە بنەماکانی باسکراو یارمەتی دەرکەوتنی تیرۆریزمی نەتەوەیشی داوە: هەولّ دانە توندوتیژاویەکانی گروپێکی نەتەوەیی، ناوچەیی یاخود نەتەوەیی بۆ دروست کردنی دەولّەتێکی سەربەخۆ. نەتەوەکان یان چەندین گروپی وەکو فەلەستینیەکان هەن کە بە ناوی یەك نەتەوە کاردەکەن و خوازیاری هەبوونی ئەو مەشروعیەت و پشتگیریەن کە دەولّەتان لێی بەهرەمەندن. هەندێك لە دەولّەتە نەتەوەیەکانیش لەبەر زالّ بوونی دەسەلاّتی زلهێزەکان بەسەر پەیوەندییە دەرەکیەکانیاندا، سەربەخۆی خۆیان لەدەست داوە یان سەربەخۆی تەواویان دەست نەکەوتووە (وەکو ولاّتانی ئەمریکای ناوەڕاست و ئەورووپای ڕوژهەلاّتی لە سەردەمی جیاجیادا). مێژووی دژایەتی کردنی داگیرکەر کە هێشتا کۆتایی نەهاتووە وتیایدا، فۆرمە کۆمەلاّیەتی و نەتەوەییەکانی تیرۆریزم تێکەلّ بە تێکۆشانێکی توندوتیژاوی بۆ پێکهێنانی دەولّەت دەبن، بە باشی تۆمار کراوە[٣٧].

لە ڕاستیدا هەندێك لە ڕاڤەكارانی توندڕەو وەكو فرانز فانۆن (Franz Fanon) كە دۆزەخیەكانی ڕووی زەوی (The Wretched of the Earth)ی سەبارەت بە باكووری ئەفریقای نووسیوە باوەڕی وایە لە پرۆسەی دژایەتی داگیركاری، تیرۆریزمیش بۆ ئازادكردنی زەوی سروشتی و ڕزگاری خەڵكی ناوچە داگیركراوەكان لە چەند ساڵێكەوە داپلۆسینی دەروونی پێویست بووە[٣٨]. بەم حاڵەش، شەپۆلی دیكەی تیرۆریزمی نەتەوەیی لەوانەیە لە ناوچە پەراوێزیەكانی یەكێتی سۆڤیەتی پێشوو دەربكەوێت تا ناوچەكانی ڕۆژئاوا یان تازەپێگەیشتووەكانی جیهان. هەراوهوریای دژە تیرۆریستی ئەو دە ساڵەی دوایی ئەو ڕاستیە ئاشكرا دەكات كە بۆ ماوەی زیاتر لە پێنج ساڵ لە گروپێكی تیرۆریستی گرنگی ئەمریكای باكوور یان ئەوروپا (یەكە جەنگاوەرەكانی كۆمۆنیست لە بەلجیكا) تێدەپەڕێت. لەم ماوەیەدا, گریمانەی دەركەوتنی تیرۆریزمی نەتەوەیی لە بلۆكی ڕوو لە دارمانی سۆڤیەتی پێشوو بە مەبەستەوە لەلایەن دوو گروپەوە ڕەچاو نەكراوە: یەكێكیان ڕاستگەراكانن كە یەكێتی سۆڤیەتیان بەردەوام بە دەوڵەتێكی یەك پارچە, تەواویەتی و نەگۆر دەزانی و گروپی دووەمیشیان چەپڕەوەكان بوون كە ئەمریكایان بە تەنیا دەسەڵاتێكی ئیمپریالیستی گرنگ دەزانی لە سیستەمی نێودەوڵەتیدا دوای شەڕی جیهانی دووەم. هۆكاری زۆرهەن بۆ تەقینەوەی توندوتیژی لە بلۆكی سۆڤیەتی جاران دا: سەدوچوار (١٠٤) نەتەوەی جیاواز لە پازدە(١٥) كۆمار, بیست(٢٠) كۆماری ئۆتۆنۆمی و هەژدە(١٨) ناوچەی میللی, تۆڕێكی بەهێزی دەسەڵات لە ناوەندی یەكێتی سۆڤیەتی جاران, و لە پەراوێزدا, بوونی بزووتنەوەكانی جەماوەری لە لیتونی, لاتیڤیا, ئەستۆنیا, مۆڵداڤیا, گورجستان, ئەرمەنیا, ئازەربایجان, ئۆكرانیا ناوچەكانی تر كە تیایدا داخوازیەكانی سەربەخۆیی و دیموكراسی بەرەو ڕوو لە زیادبوونە. چاوپێدا خشاندن بە دەركەوتنی تیرۆریزمی نەتەوەیی لەم ناوچەیەدا چ تیرۆریزمی كەمایەتییە نائارامەكانی وەكو گەلانی ناوچەی بالتیك یان قەفقازیا لە یەكێتی سۆڤیەت یان تیرۆریزمی زۆرینە نائارامە چەوسێنراوەكانی وەكو ڕوسەكان لە ئەستۆنیا و مۆلداڤیا - هێشتا بە شێوەیەكی جیددی توێژینەوەی لەسەر نەكراوە. دەبێ دان بەوەدا بنێین كە ئەم گۆرانكاریە پۆزەتیفانە - ڕووخانی سیستەمێكی یەكپارچەی ماركسی - لینینی (كە بارودۆخی دەركەوتنی تیرۆریزمی شمولی گەری ڕەخساندبوو), ڕەتكردنەوەی سیاسەتە جیهانبینەكانی سیاسیەكانی بورژنیڤ (كە دەست تێوەردانی سۆڤیەتی لە چیكۆسلۆڤاكیادا ئاراستە دەكرد), ڕەت كردنەوەی ئاشكرای ڕێكەوتنە نهێنیەكانی پەیمانی ١٩٣٩ نێوان ئەڵمانیا و سۆڤیەت (كە بوو بە هۆی پەیوەستكردنی كۆمارەكانی بالتیك) - لایەنی نێگەتیڤیشی هەیە. هاوكات و هەندێك جار لەناو ناسیونالیستی ڕوو لە زیادی كۆمارەكانی بالتیك, گورجستان, ئازەربایجان و ئەرمێنیا, جۆرە نەتەوە پەرستییێكی كۆنە خوازانەشیان هەیە. بۆ نموونە, كاتێك سەربەخۆی خۆیان لە ئەستۆنیەكان ڕاگەیاند بەشێكی زۆری

دانیشتوانی نەژادی ڕوسی خۆیان لە مافی دەنگدان بێ بەشکرد, ئەمەش بوو بە هۆی سەرهەڵدانی مانگرتنە بەرفراوانەکان و زیادبوونی ململانێیەکان. ئەرمەنیە مەسیحیەکان و ئازەریە موسوڵمانەکان لەسەر ناوچەی ئۆتۆنۆمی ناگۆرنۆ قەرەباغ کەوتنە کوشتنی یەکتری, ئەمەش بوو بە هۆی بەرقەراری حومەت نیزامی (سەربازی). و لە کۆماری گورجستان, سەربازانی سۆڤیەت دەستیان دایە سەرکوت کردنی نارازیانی ناسیۆنالیستی کە دروشمەکانی گۆرباچۆفیان سەبارەت بە بیرۆسترۆیکا (دووبارە سازکردنەوەی ئابووری) و گلاسنۆست (فەزای کراوەی سیاسی) بە جیددی گرتبوو. لە ڕۆمانیا, یوگۆسلافیا, بولغاریا, ئۆزبەکستان و ئوکرانیاش دا هەندێك ڕەگی تیرۆریزمی نەتەوەیی — کێشەکانی زەوی (نێوان ڕۆمانیا و مەجەرستان), نا یەکسانیە ئابووریەکان (لە نێوان گرووپە نەتەوەییەکان لە یوگسلافیادا), جیاوازیە کەلتوریەکان (لە نێوان سلاڤیەکان و تورکەکان لە بولغاریا)- کە چەند ساڵێکە سەرکوت کراوە گیانی بە بەردا هاتۆتەوە.

ئەزموونی یەهودیەکان, باسکەکان, ئایرلەندیەکان, سیخەکان و نەتەوەکانی تر کە لە بەرامبەر دەسەڵاتە زاڵەکان, بۆ ماوەیەك دەستیان دایە تیرۆریزمی نەتەوەیی لەگەڵ بوونی جیاوازی مێژووییان خاڵی پڕ لە ئەزموونی تێدایە لەمەڕ ئایندەی سۆڤیەتی پێشوو و دراوسێکانی. وا دێتە بەرچاو سەرکەوتن یان شکستی هەندێك گرووپی تیرۆرستی بۆ پێکهێنانی دەوڵەتێك پەیوەستە بە تواناکانیان بۆ ڕاکێشان و چەکدار کردنی گرووپە کۆمەڵایەتیەکانی دانیشتوانی ڕەسەن دژی دەسەڵاتەکانی داگیرکەر یان ستەمکار کە ویست و ئیرادەی/توانای حوکومڕانییان لە دەستیان دەرچوو بوو. تیرۆریزمی ئەفسانەیی ڕێکخراوەکانی یەهوودی (هاگانا و ئەرگۆن), تیرۆریزمی ئانارشیستی ڕێکخراوی (دەستی ڕەشی سرپیەکان Serbian black hand), یان تیرۆریزمی کۆمەڵایەتی (سوپای کۆماری خوازی ئایرلەندی) بە تەنیایی بۆ دەستکەوتنی چەند ئامانجێك کە هەر کام لەم ڕێکخراوانە هەیانبوو بەس نەبوو. لە ڕوانگەی دەستکەوتنی ئامانجەکان, لەنێوان بزووتنەوە تیرۆریستەکان, تیرۆریزمی نەتەوەیی — کاتێك وەك قۆناغێکی پرۆسەی گۆڕانی گەلان بۆ دەوڵتان ڕەوایی وەربگرێت — باشترین پێشینەی مێژووی هەیە.

بەم حاڵەش, هەر ئەم توانایەی کەڵك وەرگرتن لە توندوتیژی سیاسیە بۆتە هۆی ئەوەی تیرۆریزم بکەوێتە ژێر کاریگەری کردە دەرەکیەکان و ببێتە مایەی دەرکەوتنی توندوتیژی ڕێکخراو (منظم) لە ناو دەوڵەتانی جیاجیادا. بە درێژایی مێژوو, گرووپە تیرۆریستیە نەتەوەییەکان - هەندێك جار وەکو پێشڕەو و هەندێك جاریش وەکو نوێنەری خەڵکانی تر - لە خزمەتی ململانێیە ئێنتەرناسیۆناڵەکان (فراملی) دا بووە کە بوونەتە مایەی کێشە جیهانیەکانی ئەمڕۆ وەك: ئەو تێکگیرانانەی بەر لە جەنگی جیهانی یەکەم کە لەلایەن تیرۆریزمی سلاڤی و جێرمەنی بەدی هات و ئەو توندوتیژییە نەژاد پەرستانەی پێش لە جەنگی جیهانی دووەم باڵی بەسەر فاشیزمی ئیتاڵیا, ژاپۆن و ئەڵمانیادا کێشا.

دەتوانین ئاماژە بەچەند نموونەیەکیش بکەین سەبارەت بە جۆرەها گروپی شیعە وەکو (ڕێکخراوی دادپەروەری شۆرشگێری)، (ڕێکخراوی ستەم لێکراوانی زەوی) و باقی گرووپەکانی سەر بە (حیزبوڵلاّ) کە توانای خۆیان بۆ بە ئەنجام گەیاندنی کردەی زۆر گەورەتر لە ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاست نیشان داوە.

تیرۆریزمی مادده بێهۆشکەرەکان

بە دژواری دەتوانرێت مێژوویەك بۆ هاتنەدی تیرۆریزمی مادده بێهۆشکەرەکان- تێکەڵ کردنی توندوتیژی بازرگانی نایاسایی مادده بێهۆشکەرەکان و هەرەشەی سیاسی —دەستنیشان بکرێت. لە سەرەتاکانی ١٩٨٠، دەسەلاّتدارانی پیرۆ ئەم چەمکەیان بە پەیوەست کردنی شۆرشی گروپی مائۆئیستی (ڕێگەی درەخشان) لەگەڵ بازرگانی مادده بێهۆشکەرەکان خستەروو و کەمێك دواتر ئەم چەمکە سەبارەت بە بازوی سەربازیکارتلی مادده بێهۆشکەرەکانی مێدێلێن Medellin بەکار برا.ئەوەی کە جەنگ دژی تیرۆریزمی مادده بێهۆشکەرەکان باشتر پیشان دەدات راپۆرتی تەلەفزیۆنی گرنگی نانسی و رۆناڵدریگان چەند ساڵی لەمەوبەر لە کاتێکدا لەسەر قەنەفەکانی کۆشکی سپی پاڵیان دابۆوە سەبارەت بە (نەهێشتنی مادده بێهۆشکەرەکان) قسەیان دەکرد. لە کاتێکدا وا پێدەچوو گۆرباچۆڤ دەیەوێت بە شێوەیەکی یەکلایەنە کۆتایی بە شەڕی سارد بهێنێ و قەزافیش لە جیاتی پیادەکردنی هەڕەشەکانی خۆی و بلاّوەکردنەوەی تیرۆریزم لە ناو خودی ئەمریکا، بەباشی زانی بچێتەوە بۆ ناو قاپێلکی خۆی، تیرۆریزمی مادده بێهۆشکەرەکان بوو بە خێراترین و جیددیترین هەڕەشەی دەرەکی ئەمریکییەکان. تۆمەتبارکردنەکان دەستی پێکرد: کارتێلەکانی کۆلۆمبیا بەقازانجەکانی دەست کەوتوو لە بازرگانی مادده بێهۆشکەرەکان یارمەتی چریکە چەپڕەوەکانیان دەدا، سورییەکان بۆ یارمەتی داتی نیمچە سەربازەکانی فەلەستین خەریکی چاندنی خەشخاش (گیایەکە کە ماددەی سەرەك دروستکردنی تریاکە) بوون لە دۆڵی بیقاع، ساندینیستەکانی نیکاراگوا بە بازرگانی کۆکائین یارمەتی شۆرشگێرانی سلڤادۆریان دەدا. کەلتوری ئەمریکاش بەرهەمێکی هاوشێوەی بڕەو پێدەدا، گوایە زۆربەی جار جێگەی (پیاوی باش) و (پیاوی خراپ) تیایدا گۆڕاوبوو: زنجیرەی تەلەفزیونی (خراپەکارانی میامی) و فلیمەکانی (چەکی مەرگبار) و (بالاّتر لە یاسا)، لەگەڵ زیندووکردنەوەی پرۆسەکانی پەیوەست بە قاچاغی مادده بێهۆشکەرەکان لە باشووری رۆژهەلاّتی ئاسیا لەلایەن کۆمپانیای فرۆکەوانی نهێنی دەزگای (CIA)بەناوی (ئێر ئەمریکا Air America) و دووبارە دەستکردنەوە بە کارە نهێنییەکانیان لە ئەمریکای لاتین، یەکەمین هەنگاویان نا بۆ ئەم سەروژوورکردنەوەیە [٣٩].

تەکتیکی گووتاری (تەنیا بلێ نەخێر) بە خێراییەکی لەناکاو خۆی لەشەڕی دژ بە دوژمنی پلەیەکی نوێ خەڵك پیشان دا. بارودۆخێکی شڵەژاو هاتە ئاراوە: تیرۆریزمی ناوخۆیی لە شارەکانی

ئەمریکا بە ڕابەرایەتی گرووپەکانی جامایکایی و کۆلۆمبیایی و باندە بەر فراوان خوازەکانی لۆس ئەنجلۆس, کریپس Crips و بلەدز Bloods, تیرۆریزمی نێو نەتەوەیی لە لایەن قاچاغچیانی مەکسیکی مادده بێهۆشکەرەکان (کە بەرپرسانی"بەرێوەبەرایەتی نەهێشتنی مادده بێهۆشکەرەکان"یان کوشت) و گرووپی (بازخواستکراوەکان Extraditables) ی مۆلدین (یان قاچاغچیانی مادده بێهۆشکەرەکانی دژی یاسای بازخواستکردنی تاوانباران لە کۆلۆمبیا) , (کە دادوەرو هەندێك بەرپرسانی فەرمی کۆاۆمبیاییان کوشت)، و پیشاندانی چرووپری ڕاگەیاندن بەتایبەتی لەرێگەی بەرنامەکانی کامێرای شاراوەی پۆلیس Cops و تاوانباران لەژێر بە دواگەرانی ئەمریکایی American most wanted». ئەوکاتەی کە ئاسایشی نەتەوەیی وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا و شێوازی ژیانی ئەمریکاییەکان تووشی هەرەشە هاتبوو تیرۆریزمی مادە بێهۆشکەرەکانیش بەشێوەیەکی هەرەشە ئامێز ڕووی لە زیادبوون (Synergistic) بوو. لە وەڵامی ئەوەدا، کۆخ Koch شارە داری ئەو کاتەی نیۆیۆرك پشتیوانی کرد لە هێرشی ئاسمانی کرد بۆ سەر شاری مۆدلین و درایل گیتسDray gates- بەرێوبەری پۆلیسی لۆس ئانجلوس و سوود وەرگرتنی لە هێلی کۆپتەر و زرێپۆشە لەهێرشەکانی دژی مادەبێ هۆشکەرەکان لەم شارەدا, ناشاردرێتەوە- ئەو پێش« کۆخ»یش کەوتەوە و داوای هێرشی راستەوخۆی کرد بو سەر کۆلۆمبیا.فرۆکە جەنگیەکانی« ئاواکسی» دەستیان کرد بە سوورانەوە لە ناوچەی کارائیب، زیاتر لە سەدو پەنجا هێلی کۆپتەر و فرۆکەی جەنگی بۆ بە ئەنجام گەیاندنی کردە سەربازیەکە لە کۆلۆمبیا، بۆلڤیا و پیرۆ خرایە ژێر دەستی کاروباری دەرەوە، بەرێوە بەری گومرگ و گاردی سنوور«ناوەندێکی فەرماندەیی، کۆنترۆل، پەیوەندی وزانیاری» دامەزراند، هێزە تایبەتیەکانی کڵاو سەوز دەستیان کرد بە ڕاهێنانی نیمچە سەربازان لە ئەمریکای لاتین بۆ جەنگ دژ بە تیرۆریزمی مادە بێ هۆشکەرەکان. دواتریش پرۆسە نهێنیەکان دەستی پێ کرد و لە لاپەڕەی یەکەم و ووتارێکی رۆژنامەی کۆماری ئەریزۆنا Arizona republic ئاواهاتووە:«بە پێی پێشنیارێك کە لە لایەن وەزارەتی بەرگری خراوەتە روو سەربازانی گاردی کۆماری لە تەکساس لە پەنای شەودا دەتوان بە جل و بەرگێکی هاو شێوەی کاکتۆس بە سوژنە دڕکاویەکان بکەونە گیانی قاچاغچیان و شەڕ دژی مادە بێ هۆشکەرەکان».(٤٠)

چۆن تیرۆریزمی مادە بێهۆشکەرەکان پێش جۆرەکانی تری تیرۆریزم کەوتەوە؟مێژووی ڕەسمی بەیانکری شتێکە کە رۆژگارێك سەرۆك کۆمار ڕەیگان بە«واقعیاتی گەمژەکان» ناوزەدی کرد و مەبەستی ئەو واقعیەتی گیانێکی سەخت بوو کە ئەمریکایەکان سەد(١٠٠) تا سەدوپەنجا (١٥٠) ملیارد دۆلار مادە بێ هۆشکەرەکان سەرف دەکەن و ئەم کارەش داخوازیەك دێنێتە ئاراوە کە بە پێ ی ڕاپۆرتی١٩٨٩وەزارەتی دەرەوە«ستراتیژی کۆنترۆلی مادە بێهۆشکەرەکان لەئاستی نێونەتەوەیدا»، زیاتر

له پەنچاوشەش (٥٦) وڵات ئامادەن بۆ وڵامی ئەم داخوازیە دەست بدەنە هەرکارێك له پەروەردە و بەرهەم هێنانی مادە بێهۆشکەرەکانەوە بگرە تاکو قاچاغ و پارە بۆ تەرخان کردن(٤١).

دیسان نابیّ بهێڵین ئەم زانیاریانە، گرنگترین واقعیەتی بشارێتەوە: مادە بێهۆشکەرە نایاسایەکان دەبنە هۆی خراپە و مەرگی خەڵك. بەڵام ئێمە ئەوەندە ئەم ڕاستیەمان بیستوە که زانیاریەکانی باسکراو لەجیاتی ئەوەی بەبەشێکی پڕوپووچ له قەڵەم بدرێن سەرسوڕهێنەرن: ئەوان جۆرێك له تەمبڵیّ و لیّ قەوماوی دەهێننە ئاراوە، جۆرێك ویژادن گەلەکی کەدەبێتە مایەی وەرگرتنی ئەم بۆ چوونە ڕەسمیە که تەیاکارناسان، پۆلیس، یاسا و سیستەمەکان دەتوانن پرسی مادە بێهۆشکەرەکان چارەسەر بکەن. بڵام چارەسەری ئەم پرسە بە ئاشکرایی هەتاکو لە دەرەوەی توانای باشترین یەکەکانی«تیمەتەکتیکیەکانی مادە بیّ هۆشکەرەکان دایە» (که له ماوەی هەفتەیەکدا ناوچەیەك له قاچاخچیەکان پاك دەکەنەوە بەڵام هەفتەی دواتر له دەستی دەدەنەوە) یان «بەرێوبەرایەتی نەهێشتنی مادەبیّ هۆشکەرەکانی ئەمەریکا» (که بەم دواییانە بەرپرسانی لەمۆدلینی کۆلۆمبیا دەرکراون). ئێمە ئاوا تێروانینێکی ئەهریەنیمان له بارەی مادە بیّ هۆشکەرەکان خستەروو که له ڕەهەندە مرۆڤایەتیەکانی بیّ ئاگابووین.

بۆ قەرەبوو کردنەوەی ئەم هەڵەیە پێویستە زانیاری زیاتر بخەینە ڕوو. توتن و مادە بێهۆشکەرەکان زیاتر له سیّ سەد هەزار(٣٠٠٠٠٠) نەفەر و کحول (بەتایبەتی له کاتی لێخورینی ئۆتۆمبێل) سەد هەزار(١٠٠٠٠٠) نفەر لەساڵێکدا دەکوژێت، له کاتێکدا له ساڵی ١٩٨٧، تەواوی ئەوانەشی که بەهۆی بەکارهێنانی تەواوی مادە بیّ هۆشکەرە نایاساییەکان-کۆکایین،ماری جوانا، ئەنجڵ داست، ئێل.ئێس.دیL.S.D و..هتد گیانیان له دەست داوە کەمتر له چوارهەزار(٤٠٠٠) نەفەربووە(٤٢).بەپێی دوایین سەرژمێری پەیوەست بە ساڵی١٩٨٩، بەکارهێنانی نایاسایی مادە بیّ هۆشکەرەکان له ئەمریکادا بەرەو کەم بوونەوەیە. بەڵام جەنگ دژی مادە بیّ هۆشکەرەکان توندتر دەبێت. بەڕای من، ئەم بارو دۆخە تەنیا بەپێی سەرنجدانی چوارچێوەی فراوانتری قۆناغەکانی رابردوو دەتوانرێت روون بکرێتەوە که تیایدا بەرژەوەندیە ستراتیژیەکانی ئەمریکا لەگەڵ بەرژەوەندیە بازرگانیەکانی مادە بیّ هۆشکەرەکان یەکیان گرتووە. هەندێك باوەریان وایە ئەمریکا له ناو تۆری مادە بیّ هۆشکەرەکاندا گرفتار بووە بەڵام هەندێکی تر باوەریان وایە که ئەمریکا یارمەتی دروست بوونی ئەم تۆرە جیهانیەی داوە(٤٣).

لایەنگرانی تیۆری دووەم باوەڕیان وایە که ئەمریکا هەم جەنگی ڤێتنام له فەرەنساوە بە میرات دەگرێت و هەم بازرگانی تریاك که بەرێوبەرایەتی زانیاری فەرەنسایی سوودی لیّ وەردەگرێت بۆ دابین کردنی ماڵی و سەرەنجراکێشانی هۆزی ڤێتنامی«همونگHmong» دژی چریکەکانی ڤیت مین«Viet Minh». هەتا پێش ئەویش، له ساڵی ١٩٤٨ز بەدواوە، رێکخراوی (C.I.A) بەرەوالەت

سوودی وەرگرتووە لە ڕێگاکانی قاچاغی ماددە بێ هۆشکەرەکان و بازرگانی لە«سێگۆشەی زێڕین» پۆششێك بۆ پرۆسەکانی هەواڵگری و میلیشا دژی کۆمۆنیستەکانی چین، هەروەها دەوترێت کەهەندێك لە ئەکتەرەکانی سینەمایی کە دواتر لە بەسەرهاتی ئێران-کۆنترا بەژداربوون، سەرەتا لە دەیەکانی ساڵی ١٩٦٠ز ماتریس چەك - مادە بێ هۆشکەرەکان - جەنگی شاراوەیان لە لائۆس دا تەواو کردبوو. لەو سەردەمەدا تیۆدۆرشاکلی Theodore shackly سەرۆکی دەزگای (C.I.A) لە ڤێنتیان (Vientiane) بوو، جەنەراڵ جۆن سینگلۆب John singloub سەرۆکی دەستەی توێژینەوە و پرۆسەکان بوو کە چەند پرۆسەیەکی نهێنی لە لائوس دا ئەنجام دا، و تۆماس کلاینز (Thomas clines)یش لە دەزگای (C.I.A) لە گەڵ سەرهەنگی پلە دوو سیکۆرد Secord لە ئەنجام دانی کاروبارەکانی ئامادەگیە ئاسمانیەکان بە شێوەیەکی شاراوە هاوکاری دەکرد. ڕاپۆرتی بەسەرهاتی ئێران - کۆنتراش چەند نیشایەك لە پەیوەندی ئەم بەسەرهاتە لەگەڵ مادە بێ هۆشکەرەکان دەخاتە ڕوو، ئەو بەسەرهاتەی کە تیایدا بەڕێوبەرایەتی نەهێشتنی مادە بێ هۆشکەرەکانی ئەمریکا لە پرۆسەکانی ئازاد کردنی بارمتەکان لە لوبنان تووش هاتبوو و دەزگای (C.I.A) سوودی لەباندی ئاسمانی سانتائێلینا Santa Elena لە کۆستەریکا وەرگرتبوو بۆگواستنەوەی ماددە بێ هۆشکەرەکان و چەکە نایاساییەکان[٤٤]. بەڵگەی زۆرهەن کەئەوە نیشان دەدەن بەڕێوبەرایەتیە دەوڵەتیەکانی ئەمریکا لەچەندین بابەت دا پەیوەندیان هەبووە بە قاچاغی کردن بە ماددە بێ هۆشکەرەکان. لەلای کەم پێویستە بووترێت کە لەم سێ ساڵەی دوایدا، تیرۆریزمی ماددە بێ هۆشکەرەکان بەشێوەیەکی مەبەست دار بە هەڕەشەیەکی ستراتیژی بچووك هەندێك جاریش یەکبوون لە جەنگ لەگەڵ هەڕەشەیەکی زۆر گەورەتری کۆمۆنیزم لە قەڵەم دراوە[٤٥].

بۆچوونی خودی خۆم ئەوەیە کەتیرۆریزمی ماددە بێ هۆشکەرەکان بەو بەڵگەیە جیددی گیراوە کە فۆرمی تۆرێکی ئینتەرناسیۆنالیستی گەورە-ونەك سەرمایەداری سەرەتایی-ی بەخۆوە گرتووە وبەهەمان ئەندازەش خزاوەتە ناو دەسەڵاتی سیاسی[٤٦]. لەکۆلۆمبیا دا کە نزیکەی لە سەدا هەشتای(٨٠٪)ی کۆکاینی ئەمریکا دابین دەکات، میلیشا سەربازیەکانی ڕاستڕەو، گروپەکانی چریکی-مارکسیتی و دوو کارتێلی سەرەکی مادە بێ هۆشکەرەکان بە سوود وەرگرتن لە داهاتەکانی ماددە بێ هۆشکەرەکان، چەند پێگەیەکی دەسەڵاتی پەیداکردووە و سەروەری دەوڵەتی کۆلۆمبیای بەشێوەیەکی جددی خستۆتە مەترسیەوە. زۆر لەم بارەیەوە بیستومانە کە قاچاغچیانی مادە بێ هۆشکەرەکان لە ساڵی ١٩٨١ بەدواوە زیاتر لە دووسەد دادوەر و کارمەندی دادگاکانیان کوشتووە و لەم دواییەشدا چەند پاڵێوراوێکی سەرۆك کۆماریان کوشتووە. بەڵام کەمتر ئاماژە کراوە بە ژمارەو ڕێژەی پیشەکان، ماڵەکان, خزمەتگوزاریە تەندروستیەکان, زەویەکانی تۆپی پێ, یارمەتی لێقەوماوانی

بوومەلەرزە و ئەو قوتابخانانەش کە مامەڵە چیەکانی ماددە بێ هۆشکەرەکان دروستیان کردوون — شتێك کە دەوڵەت ناتوانێت دابینی بکات.(٤٧)

ئەوان بەرهەمی جوتیاران بە پارەی نەقد دەکڕن و دەیگەیەننە بازاڕە دوور دەستەکان. ئەوان تەنیا بە تیرۆر حکومەت ناکەن. تیرۆریزم بۆ ئەوان - وەکو جەنگ بۆ زۆربەی وڵاتان - وەکو دوایین چەکە بۆ پاراستنی ئیمپراتۆری ڕوو لە گەشە سەندنیان. دابین کردنی ژیانێکی تا ڕادەیەك خۆش بۆ دانیشتوانێکی زۆر لە جووتیاران وردە فرۆشەکان - هاوکات بە بەرتیل دان بە هێزەکانی ئاسایش و سەربازی کەم داهات - بە هەمان ئەندازە کە دەتوانێت سەرچاوەی هەڕەشەی تیرۆریزم یان بە کرداری کردنی بێت, دەتوانێت سەرچاوەی دەسەڵاتیش بێت.

لەبەر ئەوە, هات و هوریای نەهێشتنی ماددە بێ هۆشکەرەکان لە ڕێگەی پرۆسەکانی دژە تیرۆرستی,هەروەها ئەو پێشنیازانەش کە بۆ قەدەغەکردن و لەڕەگەوە دەرهێنانی بەرهەم هێنانی ماددە بێ هۆشکەرەکان پلەی یەکەمی بۆ دانراوە, بێ گومان ڕووبەڕووی شکست دەبنەوە(٤٨). هەر ئەم پرۆگرامە سەبارەت بە "ماری جوانا" جێ بەجێ کرا بەڵام تەنیا بوو بەهۆی زیادکردنی بەرهەم هێنانی ناوخۆیی و ناردنە دەرەوەی "ماری جوانا". چەند بەڵگیەکیش هەن نیشان دەدەن کارتێلەکانی ماددە بێ هۆشکەرەکانی کۆلۆمبیا کە هەستیان بە ترس کردووە, خەریکن پرۆسەکانی خۆیان بۆ دارستانەکانی بەرازیل دەگوازنەوە و هەتا ئەگەر ڕۆژێك بتوانین جۆرێك "داهێنانی بەرگری ماددە بێ هۆشکەرەکان" , (واتە شتێك هاوشێوەی داهێنانی بەرگری ستراتیژی یان جەنگی ئەستێرەکان) بۆ پاراستنی ئەمریکا لەبەرامبەر ماددە بێ هۆشکەرەکانی دەرەکی بەکار ببەین, ماددە بێ هۆشکەرە دروست کراوەکان لە تاقیگەکاندا دەتوانن بە خێرایی ئەم کەلێنە پڕ بکەنەوە(٤٩). تیرۆریزمی ماددە بێ هۆشکەرە نایاساییەکان تەنیا کاتێك لەناو دەچن کە خستنە ڕوو و داواکاری ماددە بێ هۆشکەرەکان لەناو بچێت ئەمەش وا پێویست دەکات ئەمریکا خەریکی دابین کردنی دەرمان و فێرکردن, هێنانەدی پێشەی ئەلتەرناتیڤ لە شارەکانی ئەمریکا, ناساندنی بەرهەمەکانی ئەلتەرناتیڤی کۆکایین هێنانەدی ژێرخانێکی ئیعتیباری و پەیوەندی لە وڵاتانی ئەمریکای لاتین بێت. بە بەڵگەی سیاسی وئابووری دوورە کە ئاوا شتێك لە ئاییندەیەکی نزیك دا بێتە دی. لەبەرئەوە, خراپترین بارودۆخ ئەوەیە کە بەند کردن و زیندانی کە بەربڵاوترین شێوازی نەهێشتنی ماددە بێ هۆشکەرەکان لە ئەمریکادای زاڵ بێت بەسەر سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا و بچێتە دەرەوەی ئەمریکاش. کاتێك بەهۆی قەدەغەکردن, چاودێری و ئابلۆقەدان هەوڵ بدەین دەوڵەتانی نەتەوەیی (تاوانبار) زیندانی و بەند بکەین بنەمای یاسایی قەدەغەبوونی دەستگیرکردنی تاکەکان و ئەنجام دانی ئەرکە ئاساییشیەکان لە لایەن سوپاوە, زیاتر لاواز دەبێت.

تیرۆریزمی دەوڵەتی

ئەگەر کەسێك لە سەرەتاکانی دەیەی ١٩٨٠ دا لە یەکێك لە راپۆرتە لێدوانەکانی کۆشکی سپیدا یان یەکێك لە چاوپێکەوتنە رۆژنامەوانیەکانی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا ئامادە بووایە یان رۆژنامەی نیویۆرك تایمزی خوێندبایەوە دەگەیشتە ئەو باوەڕەی کە گوایە تیرۆریزم تەنیا چەند کارێکی توندوتیژا یە کە لە لایەن کۆمەڵێك وڵاتی غەزەب لێ گیراوی وەکو لیبیا، کۆریای باکوور، ئێران، سوریا و یەکێتی سۆڤیەتی جاران رێکدەخرا، پاڵپشتی و جێ بەجێ دەکرا.

لەو قۆناغەدا، چەمکی "تیرۆریزم" کە بێ ئەندازە بەکار دەبرا بەبێ ئەوەی توێژینەوەی زۆری لەبارەوە بکرێت، کەم کەم دەبووە چەمکێکی بێ مانا. ووتە بێژە پارێزگارەکان وەکو جین کێرك پاتریك (Jeane Kirhpatrick)، زمانزانە بەناوبانگەکانی وەکو کلێیەر سترلینك (Claire Sterling) و بلیمەتەکانی کۆشکی سپی چەمکێکی نوێتریان رەواج پێ دەدا: تیرۆریزمی دەوڵەتی. مەبەستیان لەم چەمکە بریتی بوو لە (بەکارهێنانی توندوتیژی بەرنامە رێژکراو و هەبووی پاڵنەری سیاسی بەهۆی جێ بەجێ کارانی شاراوەی دەوڵەت لە دژی ئامانجەکانی ناسەربازی)(٥٠).

ئەوەی لەم گەمە ئایدیالۆژیە، واتاییەدا لەبەر چاو نەگیراوە مێژووی دوورودرێژی حوکمڕانی دەوڵەتانە بە هۆی تیرۆرەوە: لە قۆناغی نوێدا دەتوانرێت ئاماژە بە ئەڵمانیای هیتلەری، روسیای ستالینی، ئەندەنۆسیای سۆهارتۆ، (جەنگی توند Dirty War) ئەرجەنتین، ئۆغەندای ئایدی ئاساییشی، خەمێرە سوورەکانی پۆل پۆت. لە رۆژگاری نووسینی ئەم بابەتە کۆریای باشوور، ئەفریقیای باشووری پێشوو و کۆماری خەڵکی چین نموونەیەك لە دەوڵەتانەن - بە ئابووری کۆمۆنیستی یان سەرمایەداری بەڵام دیکتاتۆری سیاسی - کە بۆ پاراستن و زیادکردنی دەسەڵاتی خۆیان بەردەوام دەستیان داوەتە تۆقاندن و توندوتیژی و کوشتاری سیاسی.

توندوتیژی دەوڵەتی ناوخۆیی - یا لەوانەیە بە تەواوی بتوانرێت بە تیرۆریزمی ناوخۆیی (Endo-terrorism) ناو ببرێت - بە پاڵپشتی دەزگایەکی ئاسایشی، پۆلیسی یلن سەربازی، قوربانی زۆرتری لە بەراورد لەگەڵ جۆرەکانی تری تیرۆریزم لێ کەوتۆتەوە بەڵام "کێرك پاتریك" و "کۆمپانیای دژی تیرۆریزم" چاوی بڕیوەتە جۆرێکی تری تیرۆریزم: تیرۆریزمی دەرەکی (Exo-terrorism) دەوڵەتی.

ئەم جۆرەی تیرۆریزم کە بە واتایەك مرۆڤ رفاندن، بارمتەگرتن و کوشتن لە لایەن تیرۆریستە دەست نیشان کراوەکانی بەهرەمەند لە پاڵپشتی دەوڵەتی ئەنجام دەدرێت بە شێوەیەکی سەرەکی وەکو گەرم کردن و بەردەوامی دان بەجەنگی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست بە ئامێرە نایاساییەکان لە قەڵەم دەدرێت: پاڵنەرەکان و کارەکانی گروپە تیرۆرستیەکان کە لە

یاریگای (لابەللە Labelle) ی بەرلین تەقەمەنیان دانابوو, کەشتی ئیتاڵیای (ئامیللە لائۆرۆ Achille Lauro)یان رفاند و "لییۆن کلینگۆ فەر (Leon Klinghohooffer)شیان کوشت، ڕفاندنی فڕۆکەی تی.دەبلیو.ئەی و کوشتنی (رۆبەرت ستێتم Rober Stethm)، و ڕفاندنی هێیگینز سەرهەنگی پلەدووی هێزی دەریای، بە پێی ئەو پەیوەندیەی کە هەیانە لەگەڵ قەززافی لە لیبیا هیانە, و دەزگای هەاڵگری سوری, و ڕابەرانی بونیاگەری ئێرانی کە بە پاڵپشتی پەنهانی مۆسکۆ دەناسرێن و بە هەمان شێوەش لەگەڵیاندا هەڵسوکەوت دەکرێت. ئەم پرسە "شۆڵتز" وەزیری کاروباری دەرەوەی پێشووی ئەمریکا لە لێدوانێکدا سەبارەت بە سیاسیەتی خۆی بە راشکاوی ئەم پرسە ڕوون کردۆتەوە و دەڵێت: (ئەو وڵاتانەی کە پاڵپشتی لە کارە تیرۆرستیەکان دەکەن لە ساڵانی دواییدا سوودیان لە تیرۆریزم وەرگرتووە بۆ دەسکەوتنی ئامانجە ستراتیژیەکانی خۆیان)(٥١). بەڵام ئەگەر خۆمان بە پێناسە ووشك و وردەکەی تیرۆریزمی دەرەکی دەوڵەتی ببەستینەوە ئایا نابێ هەندێك کارەکانی ئەمریکاش وەکو پاڵپشتی کردن لە شۆڕشگێڕانی نیکاراگۆئە, موشەك گەیاندنە موجاهیدەکانی ئەفغانستان, ڕفاندنی فڕۆکەی میسری هەڵگری تیرۆریستە رفێنەرەکانی کەشتی ئیتاڵیای (ئاکیللە لائۆرۆ) بە هۆی فڕۆکەی جەنگی (ئێف-١٤) لەساڵی ١٩٨٥, پرۆسەی فڕۆکەکانی (ئێف - ١١) ئەمریکا بۆ کوشتنی قەززافی لە ساڵی ١٩٨٦, ڕفاندنی (فائز یونس)ی تیرۆریستی گومان لێکراو لە ئاوەکانی نێودەوڵەتی نزیك قبروس لەم ریزەدا دابنێین؟(٥٢). ئایا تەنیا بە پێی پێوەر پێویستە خەریکی لێك جیا کردنەوەی توندوتیژی دەوڵەتی مەشروع لە تیرۆریزمی دەوڵەتی نامەشروع بین؟ هەڵوێستی رەسمی ئەمریکا ئەوەیە کە توندوتیژی ئەمریکا خەسڵەتێکی بەرگری, تۆڵەسەندنەوە - لەوانەیە - ڕێگەگرتن بێت. بەڵام ئایا بە زیادکردنی پێشگرێکی سادە - هێنانی پێشگری (دژ) پێش لە تیرۆریزمی خودی ئەمریکا - دەتوانین لێك جاکردنەوەی باس لێکراو ئاراستە (توجیە) بکەین؟

دژە تیرۆریزم

دروست کردن و پاراستنی سنووری ئاشکرای نێوان تیرۆریزم و دژی تیرۆریزم وەکو یەکێك لە کارە تایبەتیەکانی سەرەکی دەوڵەتی نوێی لێ هاتووە. شۆڵتز وەزیری کاروباری دەرەوەی ئەمریکا لە ساڵی ١٩٨٥ لە لێدوانێك دا سەبارەت بە سیاسەتی خۆی بە ئاماژەکردن بە راناوی (ئێمە)یەکی نادیار ووتی کە کاتێك (ئێمە) لەسەر پێناسەی (خۆمان) سەبارەت بە تیرۆریزم دەگەینە ڕێککەتن, جیاکردنەوەی تیرۆریزم و دژە تیرۆریزم ئاشکرایە: (ئێمە ناتوانین ڕێگە بدەین کە شێواندنی زمان بە جۆرێکی (ئۆرۆویلیان Orwellian)ی بێتە هۆی لێڵ کردن و تاریك کردنی ناسینمان لەبارەی تیرۆریزم. ئێمە جیاوازی نێوان تیرۆریستان و سۆرشگێرانی

ئازادیخوازە دەزانین و کاتێك تەماشای دنیا دەکەین لە دەست نیشان کردن و لێك جیا کردنەوەیان گرفتێکمان نیە)[٥٣].

ئەگەر پێناسەی تیرۆریزم گرنگترین بواری شەڕی واتایی بۆ دەسکەوتنی رەوایی نێونەتەوەییە دیاری کردنی سنوور لە نێوان تیرۆریزم و دژی تیرۆریزم دەبێتە خوێناویترین ناوچەی ستراتیژی ئەم شەڕە[٥٤]. لایەنی رەسمی ئەم شەڕە لە زۆربوون و بلاوبوونەوەی هێزەکانی دژ بە تیرۆریزم دا بەرجەستە بووە. بە نزیکەی تەواوی دەسەلاتە گەورەکان و زۆرێك لە دەسەلاتە بچووکترەکان خەریکی دروست کردنی یەکەکانی دژە تیرۆرستی بژاردە (نخبە)ن: فەوجەکانی مەرگ یان یەکەکانی دژە تیرۆرستی ئیسرائیل، "هێزەکانی سنوورپارێزی(٩)ی Grenzschut zgrupper(9)" ی ئەلمانیا و "خزمەتگوزاریەکانی ئاسمانی تایبەت" ی بەریتانیا (ئەگەر بە پێی ئەو فیلمە دروست کراوانە سەبارەت بە پرۆسەکانیان بۆ رزگاری بارمتەکان لە "ئەنتەبە" , "مۆگادیشۆ" و "لەندەن" دادوەری بکەین) چەند نموونەیەکی سەرکەوتووتری ئەم گروپانە بوون[٥٥]. هۆلێود تا ئەندازەیەك حەزی خۆی سەبارەت بە پرۆسەکانی خەیالی رزگاری لە لایەن هێزە تایبەتیەکانی دەریایی ئەمریکا و یەکەی دژە تیرۆرستی (هێزی دەلتا Delta Force) پێشان داوە بەلام سەبارەت بە پرۆسەکانی رزگاری راستەقینە (واقعی) کە تیایدا هیچ کەسێك رزگاری نەبوو - وەکو (پرۆسەکانی چنگالی هەلۆ Operation Eagle Claw) لە ئێران دا لە سالی ١٩٨٠ کە لەگەل تێك چوونی هێلی کۆپتەرەکان و بەریەك کەوتنی فڕۆکەکان و هەشت کوژراو بوو بە ئەنجامی شکستێکی موسیبەت باری لێ کەوتەوە - سەرنجێکی نەدراوەتێ[٥٦].

بەلام لێکۆلینەوەیەکی وردتر و بێ لایەنانەتر سەبارەت بە جیا کرنەوەی تیرۆریزم لە دژی تیرۆریزم ئەوە نیشان دەدەن کە جۆرە نادیارێك هەیە کە هەردوو لایەنی ئەم پۆلین کردنە تێدەکۆشن لە ناوی ببەن. ئەم کارە زیاتر لە هەر شوێنێکی تر لە تێکگیرانە وێرانکارەکان و کوشندەی «بەیروت» ئاشکرا بووە، واتە هەر ئەو شوێنەی کەوا دێتە بەر چاو تەواوی ئەنجامدەرانی توندوتیژی - هەر لە دەولەتیەوە بگرە تا دژەدەولەتی و نادەولەتی- تەنیا کاتێك توندوتیژیە بێ پایانەکانی خۆیان دەوەستێنن کە بتوانن پیشان بدەن چ کەسێك چ کاتێك یەکەمین گورزی وەشاندووە و لە ئەنجامدا چ کەسێك تیرۆریستی واقعی و یا دژە تیرۆریستی واقعیە. ئیسرائیل، سوریا، ئێران و وابەستەکانیان لە لوبنان دا بە پەنا بردنە بە ئەفسانەی کۆنی «یەهودا و سامری»، «سوریای گەورە»، و «دارولئیسلام» جێگەی سەرنجی جیهاد) تێدەکۆشن کارەکانیان (هێرشە ئاسمانیە زۆر وردەکان، تیرباران کردنی رەشەکوژی، کوشتاری دەستەجەمعی ئوردوگاکان، مین رێژکردنی ئۆتومبیلەکان یان رفاندنی مرۆڤ) وەکو

هەوڵە دژە تیرۆریستیەکان لە دژی دوژمنانی خۆیان ئاراستە (تەوجیە) بکەن. لە ئاستێکی بابەتی تر و تایبەت تر، جیاکردنەوەی تۆڵە سەندوە و تێکدان، توندوتیژی ڕێگر و وێرانکەر، و شۆرشگێر و تێکدەر خەریکە واتای خۆی لە دەست دەدات. لە وەلاَمدانەوە بۆ داخوازیەکانی دەستەیەکی عەرەبی-ئەمریکایی بۆ ئازادکردنی بارمتە بێ تاوانەکان، ئەندامانی «حیزبوڵلاَ» کە دوو ئەمریکاییان بە ناوی "جۆزیف سی سی پیو Joseph Cicippio" و"تری ئەندێرسۆن Terry Anderson" بە بارمتە گرتبوو ڕایانگەیاند کەئەندامانی خێزانەکانی ئەوانیش کە بەهۆی گوللەکانی تۆپی (١٦) ئینجی هەڵدراو لە ناوگانی سەربازی نیوجێرسی ئەمەریکای لە ساڵی ١٩٨٤ ئەو بۆمبانە کە فرۆکەی ئەمەریکایی و لێخوری ئیسرائیلی فرێیاداوەتە خوارەوە، بە هەمان ئەندازە بێ گوناه بوون (٥٧). کاتێك تیرۆریزم بەردەوامی دەبێت و کارە توندوتیژییەکانی تیرۆریستی توند، خێرا و چڕ دەبێتەوە گەمە زارەکیەکانی زاڵ بەسەر گوتاری تیرۆریزمدا کارایی خۆیان لە دەست دەدەن. خەڵك بەڵگە ڕەسەنەکان و سەرەتاییەکان فەرامۆش دەکەن و ململانێی خوێناوی و خولی دووبارەی تۆڵە سەندنەوە زاڵ دەبێت. لە وڵاتە «مۆدێرنەکان» دا، جێ بە جێ کردنی سزا «زەروریەکان» کە قەبوڵ کردنیان لە لایەن خەڵکەوە دژوارە، زۆربەی جار ئەرکی سەرشانی دەزگاکانی هەواڵگریە. چەند بابەتێك وەکو کارە تیرۆریستیە نهێنیەکانی ئیسرائیلیەکان دژی ئەندامانی ڕێکخراوی ئازادیخوازی فەلەستین (وەکو کوشتنی بەهەڵەی فەلەستینییێکی بێ گوناه لە نەرویج)، پاڵپشتی «ویلیام کیسی William Casey» سەرۆکی پێشووی دەزگای (C.I.A) مین ڕێژکردنی ئۆتۆمبیلی شیخ فچل الله یەکێك لە رابەرانی شیعەکانی لوبنان کە لە تەقاندنەوەی پێگەی هێزی دەریاییی ئەمریکا و ڕفاندن و کوشتنی "ویلیام باکلی William Buckley" بەڕێوەبەری دەزگای (C.I.A) دەستی هەبوو (ئەم مین ڕێژکردنە نەبوو بە هۆی مردنی شیخ فچل الله بەلاَم گیانی هەشتا کەسی کردە قوربانی)، یان کاری لەناو بردنی دەزگای ئاسایش یان پۆلیسی نهێنی سۆڤیەت (K.G.B) لە ڕفاندن و هەتك کردنی یەکێك لە خزمەکانی تیرۆریستێکی حیزبوڵلاَ (کە بوو بە هۆی ئازادکردنی سێ بارمتە روسیەکە) تاقە تێگیرانی ئاشکرابوون کە لەوانەیە لە پشتیەوە جەنگێکی هەواڵگری زۆر قوڵتر و فراوانتر هەبێت (٥٨). لە وڵاتانی «کلتور دۆراو»ێکی وەکو لوبنان، کۆلۆمبیا و سلڤادۆر کە تیایدا تیرۆری زنجیرەی گروپی جیاجیا دەبینرێت، هێزەکانی دژە تیرۆریست «پرسی» تیرۆریزمیان چارەسەر نەکردووە بەڵکو تەنیا بوونەتە یەکێك لە هێزە میلیشیاکانی و گروپی چریکی تێکگیراو لە گۆڕپانەکەدا.

تیرۆریزمی بێوێنە(نایاب)

پەیوەندی هاوسەنگی ترسی (تیرۆری) ناوکی «Nuclear Balance of Terror» لەگەڵ تیرۆریزمی نوێ دا زۆرکەم سەرنجی دراوەتێ. کەمێك لەم بوارەدا، جۆرە پەیوەندیێکی کۆتایی ئەم دوانەیان پێشبینی کردووە کە تیایدا ژمارەیەك تیرۆریست بە دزینی یان دروستکردنی ئامرازەکانی ناوکی- یان چەکە کیمیایەکان، ماددە نەخۆشی دروستکەرە میکرۆبی یان ڤایرۆسەکانی ئینتەرنێت- ملیۆنان کەس لە یەك کاتدا بە بارمتە دەگرن. بەڵام ئەوەی شیاوی توێژینەوەیە جۆرێکی تری تیرۆریزمە و نەك ئەم بارودۆخە توندە کە دەتوانین بە «سەرووی تیرۆریزم Hyper-terrorism» ناوزەدی بکەین.

سەرەتا دەبێ لێکۆڵینەوە بکەین لە جوغزێکی گریمانەیی (معمای احتمالی) بکۆڵینەوە: ئایا بە بن بەست گەیشتنی پەیدابوو لە چەکە ناوەکیەکان- بە مسۆگەرکردنی جۆرە ئاشتییێکی سنووردار لە خێزانی توندوتیژاوی میللەتان و بە واتایەکی وردتر بە ڕێگەگرتن لە سەرهەڵدانی جەنگ بەهۆی گریمانەی تۆڵە سەندنەوەی بەرفراوان- بارمەتی دەری بڵاوبوونەوەی تیرۆریزم نەبووە؟ بەدوادا گەرانی چەند قۆناغێکی مێژوویی دەتوانێت یارمەتی دۆزینەوەی وەڵامی گریمانەیی بە ئەم پرسیارە بێت. بونیادە بەناوبانگەکانی داگیرکەر- زیادبوونی ئیمکانیەتی گواستنەوەی دەسەڵات، باشتر بوونی تەکنەلۆژیا و ڕەواجی ترسی فراوان لە سزا و تۆڵە- سەرلەنوێ لە سیستمی ترس یان تیرۆری ناوکی زاڵ بەسەر پەیوەندیەکانی زلهێزەکاندا دەرکەوت. و هەروەکو بەرگریکارەکانی بەرایی داگیرکەر، کەسانێك کە بە تێروانینێکی جەزمیەوە ڕوانیویانەتە پێشگیرتنەکان لە چەکی ناوکی، «ستایشی «ئاشتی»» ناوەکیان کردوودوە بەڵام لە وەرگرتنی بەرپرسیاری دروست کردنی فۆرمی نوێ توندوتیژی بۆ ململانێیەکان و دووبەرەکیەکانی بەردەوام بە هەڵەداچوون [٥٩]. "پاوڵ ڤێریلیو Paul Virilio"، ڕەخنەگری کۆمەڵایەتی، بەجیدی بەدوای ڕەوشەی بەرەو (جەنگی نایاب)دا چوە و دەڵێت (هونەری پێشگرتن) ڕێگە لە دەرکەوتنی جەنگی سیاسی دەگرێت بەڵام برەو بە هەوڵەکانی جەنگی بێ جەنگ- نەك کێشەکان- دەدات[٦٠]. لە جەنگی بێوێنەی جیهانی کە بەم جۆرە هاتە دی تیرۆریزم وەکو خراپترین فۆرمی ئەوجەنگە دەرکەوت و بوو بە هۆی کاردانەوەیەك لە فۆرمی دژەتیرۆریزم کە بە بۆچوونی من وێرانکارتر بووە لە «نەخۆشی» بەرایی. هەڵبەتە مومکینە تیرۆریستانی کۆمەڵایەتی و تیرۆریستەکانی ئانارشیستیش وەکو یەکە سەربازییەکانی سوور لە ئیتاڵیا و «بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی میللی توپامارو Tupamaros لە ئوروگوای بانگەشە بکەن کە ئامانجی تیرۆریزم شتێك بێجگە لەمە نییە: ئاشکراکردنی ڕوخساری سەرکوتکاری دەوڵەت. بەڵام ئەم ئامانجە ئەخلاقیەی تیرۆریزم وەك حەقیقەتێك کە تەنیا بەکردار دەتوانێت بێتەدی، کاتێك دەبێتە هۆی وژاندنی دەوڵەت و ئاشکراکردنی خەسڵەتێکی توندوتیژوی بێجگە لە خوێنرێژی هیچ شتێکی لێ

ناکەوێتەوە و هیچ شتێك ناگۆڕێت. بێ گومان لە ساتەکانی مێژووی جیهان وەکو شۆڕشەکانی فەرەنسا، روسیا و چین، کاتێك حکومەتەکان توانا و ئیرادەی حوکمڕانیان (بە شێوەیەکی ئاسایی دوای شەڕێکی گەورە) لە دەست دەدەن و ئیتر گروپەکان یان چینەکان ڕادەپەڕن و بۆ وەرگرتنی دەسەلاٌت ئامادە دەبن، تیرۆریزم دەتوانێت رۆلێکی گرنگ و بەرچاو بگێرێت بە سەروژوورکردنەوەی کۆمەلٌگەکان. بەلاٌم بابەتەکانی سەرەوە ئەوە نیشان دەدەن کە قارەمانی یاری تیرۆریزم وەکو جێنشینێك بۆ بزوتنەوە جەماوەرییەکان تەنیا بوونەتە هۆی بەهێزکردنی خراپترین تایبەتمەندی دەولٌەتی نوێ: ئارەزوو نیشان دان بۆ چاودێری و نهێنیکاری و چاوتێبڕین و سەرکوت کردن و توندوتیژی[٦١]. دیسان بە سوود وەرگرتن لە نموونەی خێزان دەتوانین بلێین: تیرۆریستی نوێ کە بە هۆی ئاوابوونی توندوتیژی زلهێزەکان بەهێزبووە و لەلایەن ئەو خەلٌکانەشەوە کە بە ناوی ئەوانەوە کاردەکەن پشتگیری ناکرێن لە چەند لایەنێکەوە وەکو مندالێکی سەرکوت کراو وایە لە دوایدا دەبێتە بکوژی چەندین کەس و ناتوانێت دایك و باوکە گوناهبارەکەی لە تەماشاکەرانی بێ گوناه جیابکاتەوە.

لەولاشەوە، ئێمە بە شێوەیەکی مەبەستدار «بارودۆخی نۆرمالی و سروشتی» خۆمان بەپێی سەر لێشێواوی و لادانی تیرۆریستان دەستنیشان دەکەین و دەپارێزین.

ئەمەش بە واتایەك بێ بایەخ نیشاندان نیە بۆ دارمانی ئەخلاقی تیرۆریستان یان بارودۆخی ستەمکارانە و نەگونجاو کە دەتوانێت سەربکێشێتە هێنانەدی تیرۆریزم. لەراستیدا، ئامانجی ئێمە پیشاندانی خەسلەتی جیهانی سەرتاپاگیری تیرۆریزمە بەهەموو فۆرمەکانییەوە هەروەکو چۆن لە سەرەتاوە ووتمان، ئەو واقعیەتەی کە تیرۆریزم هاوکاتە بە کوژرانی خەلٌك نابێ لەژێر چەتری ئاپۆڕەی ووشە و وتەکاندا بشاردرێتەوە. بەلاٌم بە پێچەوانەی تێگەیشتنی ئەخلاقی و ماددی زالٌ ناتوانین، واتا و دەسەلاٌتی تیرۆریزم ناتوانێت بە جۆرێکی گرفتناسی بەپێی قوربانیەکانی تێبگەین. فۆرمێکی نوێی تیرۆریزمی بێوێنە(نایاب)- کە بە هەمان ئەندازەی جەنگی نایابی "ڤێریلیۆ" نافیزیکی و بەربلاٌوە- بە فۆرمی جۆرە ئابلۆقەیەکی سیاسی نێو دەولٌەتی هاتۆتەدی کە تیایدا، تۆقاندن و بەکارهێنانی توندوتیژی بۆ گومڕاکردنی و سەرلێشێواندنی بانگکراوەکانی (مخاگب) ڕاگەیاندنی جیهانی بۆتە هۆی دەرکەوتنی حالەتێکی سەرتاپاگیری ترس و نائارامی. ئەمە بەو مانایە کە بەرهەم هێنان و دابەشکردنی هەڕەشەی تیرۆریستی لە بنەڕەتدا خەسلەتێکی مەکانی یا سەرزەوی territorial- وەکو جەنگێکی ناسراو- نیە بەلٌکو خەسلەتێکی زەمانی temporal هەیە: دەسەلاٌتی خۆی بە شێوەیەکی ڕوولەزیادبوون لە ئاوالاٌکردن و بلاٌوبوونەوەی ئێستای توندوتیژی لەلایەن تۆڕێکی پەیوەندیە جیهانیەکانەوە وەردەگرێت. بەلاٌم پێش ئەوەی بلاٌوکەرەوەکانی توندوتیژی تیرۆریستی بە خراپە باس بکەین- هەروەکو "مارگرێت تاچەر"

سەرۆك وەزیرانی بەریتانیا بەردەوام هۆكارەكانی ڕاگەیاندنی بە «ئۆكسیژنی تیرۆریزم» ناودەبرد- پێویستە هێزی وەرگرتن وتەفسیری بانگكراوانی(مخاگب) ئاپۆرەیەك بناسین كە كارەكانی توندوتیژی تیرۆریستان بۆئەوان و زۆربەی جار بە ناوی ئەوانەوە ئەنجام دەدرێت[٦٢].

جارێكی تر كاری تیرۆریستی دەیەی ١٩٨٠ واتە كوشتنی ئالدومۆرۆ و سەرهەنگ هێیگنیز بێننە بەر چاوی خۆتان. كلێیەر سترلینگ سەبارەت بە ڕفاندنی ئالدومۆرۆ لەلایەن یەكە سەربازیەكانی سوور ئاوای نووسیوە: «ئەم پرۆسانە لە ڕوی خێراییی، جولان، ناسین، پالپشتی، ئارامی و وردەكاریەكانی جەنگی دەروونی، پرۆسەیەكی بێ هاوتابوون» [٦٣]. ئەمە ڕاستە بەلام ئەو بە ئاماژە بەم شتە ئاشكرایانە (بدیهیات)، بێ ئاگابووە لە خالێكی گرنگتر. تۆری تیرۆری واقعی نە لەلایەن مۆسكۆ، لیبیا یان ئێرانەوە بەلكو لە ڕێگەی فەزایەكی پەیوەندی ئەلیكترۆنی و نامەكانی كاردەكات كە كارە تیرۆریستیەكان بۆ دانیشتوانێكی جیهانی دووبارە بەرهەم دەهێنێتەوە و قالببەندیان دەكات. "سترلینگ" بە لێكۆلێنەوەی لاسایی تیرۆریستانی كردۆتەوە و دەسەلاتی زیادی گەڕاندۆتەوە بۆ تاكێكی «قارەمان» وەكو دروستكەری توندوتیژی، بەلام ئەوەی دەبێتە هۆی دووبارە سازكردنەوە و گەورە پیشاندانی هێزی تیرۆریزم دەسەلاتی دەست تێوەردانی ولاتان، شێوازەكانی والاكردنی ڕاگەیاندن و لێكدانەوە هاودەردیەكانی بانگكراوانە(مخاگب). ڕۆژێك دوای ئەوەی یەكە سەربازیە سوورەكان وێنەی ئالدومۆرۆ یان لە كاتێكدا بلاوكردەوە كە ڕۆژنامەی (٢٠) ئەپرێلی "لا ڕیپابلیكا La Repubblica"ی لە دەست دا بوو، ئەم وێنەیە لە لاپەڕەی یەكەمی زیاتر لە چل و پێنج (٤٥) ڕۆژنامەی بەناوبانگی دنیا بلاوكرایەوە [٦٤].

من دلنیام فیلمی ڤیدیۆیی لە سێدارەدانی سەرهەنگ هێیگنیز كەسانێكی زیاتری بۆ لای خۆی ڕاكێشاوە. بە ڕای من، لە بواری تیرۆریزم، بوارێك كە هێشتا زۆرترین بایەخی هەیە لە هەمان كاتدا كەمتر توێژراوەتەوە، مەودا و ماوەیەكە لە نێوان ئەنجام دانی كردەیەكی تیرۆریستی و چارەنووسی ڕاگەیاندنیدا هەیە[٦٥].

ئاینده: پۆست مۆدێرن یان سەدەیێكی ناوەڕاستی نوێ neomedieval ؟

لە سەدەكانی ناوەڕاستدا، دەسەلات لە نێوان پاوانی تێكئالاوی وەفادارانی ئایینی و وەفادارانی پرسی چینایەتی و نەتەوەیی دابەش كرابوو، سیستەمە شپرزەكانی ئەو كاتە بەردەوام بە ڕفاندنی مرۆڤ، بارمتە گرتن و كوشتن تێك دەشكێنران و فۆرمێكی نوێتریان بەخۆوە دەگرت، و بێجگە لە شۆرشە نەوازە و كورت خایەنەكان، گوێڕایەلی و فەرمانبەرداری بە زەبری نێزەی تۆقاندن بەسەر زۆربەی خەلكی جووتیاردا سەپێنرا بوو. ئێستاش لە هەر ڕۆژێكدا دەتوانین چەند هەوالێك بخوێنینەوە سەبارەت بە «ئەربابەكانی» ماددە بێ هۆشكەرەكان لە

ئەمریکای لاتین و بەکرێگیراوەکانیان (کە بە هۆی چەکە بچووکەکانیان، تەجهیزاتی دژە تانك و هێزە ئاسمانیەکانیان، هەڕەشە سەروەری دەوڵەتان دەکەن) پیلانی شیعەکان بۆ هێرش کردنە سەری مانجەکانی ئیسرائیلی و ئەمریکایی یان بۆ ڕوخاندنی حکومەتە نائایینیەکەی میسر، و گروپە دەرگیرەکان لە لوبنان (کە یەکێك لەوانە لە وڵاتە مەسیحیەکان داوادەکات کە یارمەتی بدرێن بۆ تێك شکاندنی ئابلۆقەیەکی دەریایی پێنج مانگە و ئەوەی تریان هەڕەشە دەکات ئەگەر دەست تێوەردانی هەرکام لە وڵاتانی ڕۆژئاوایی ڕووبدات، «شەرێکی پیرۆزی نوێتر» هەڵدەئایسێنن و بارمتەکان دەکوژن)[٦٦].

ئایا تیرۆریزمی نوێ «کێشەیەکە» ڕام ناکرێ یا نیشانەی پاشگەزبوونەوەیە قووڵ لە سیستمە جیهانیەکانی پێکهاتوو لە دەوڵەتە نەتەوەیەکان بەرەو سیستمێکی لێك هەڵوەشاوە و گروپ و گروپی پێکهاتوو لە دەسەڵاتەکانی ئابووری، ئایینی و سیاسی دژبەیەك؟ ئایا حاکمیەتی سەرلەنوێ تیرۆر و تۆقاندن لەسەر سیاسەتی جیهانی هەواڵدەری دەرکەوتنی جۆرێك

(سەرزەوی میحوری نوێ) نیە وەکو تیرۆر و تۆقاندنی ئایینی و مەدەنی کە پێش جەنگی سی ساڵەی سەدەی حەڤدەهەم فەرمانڕەوا بوو؟یان هەر ئێستا ئاوا بارودۆخێك هاتۆتەدی: بە فۆرمی نوێی پۆست مۆدێرنی سەدەکانی ناوەڕاست هاوکات لەگەڵ ئەکتەرەکانی ناوەندی پشتگیریکەری تەواو عەیاری ناسراو بە «ناوەندەکانی فەرماندەیی و کۆنترۆڵ و پەیوەندیەکان و هەواڵگری»، بەرووپۆشێکی «هاوشێوەکردنی نوێی دەنگ و باسی ئەی.بی.سی» لە لایەن پیتەر جێنینگز Peter Jennings و لە کاتی پێویستیدا لەگەڵ بەرەبەرەکانی و ململانێی سوپاکانی نهێنی و تایبەتی؟ بە کورتی، ئایا تیرۆریزمی نوێ وەکو نموونەیەك بۆ قەڵای جیهانی نوێ دەبێتە هۆی لەناوچوونی گوندی جیهانی جێگەی سەرنجی لایەنگرانی کەللەڕەقی پەیوەستی بەرامبەر و لە جیاتی ئەوە دەرکەوتنی شتێك لە نێوان «سەرزەوی دیسنی Disneyland» و بەیروت واتە جیهانێکی تێکەڵ بە تەکنەلۆژیای پێشکەوتوو، توندی بێ بەزەیی و دڵ ڕەقی، و شڵەژانی ڕێکخراو (سیستماتیزە کراو)؟

ئەم تێڕامانانە لەگەڵ دیدی ئاشتی خوازانەی سەرەتای دەیەی ئێستا پێچەوانەیە. لەوانەیە چەند بەڵگەیەك هەبێت بۆ گەشبین تر بوون و ناسینی جێگرەوە نوێیەکان بۆ ناسنامە نەتەوەییەکان بەپێی ناکۆکیە توندوتیژەکان. وەکو نیشانەیەك بۆ پارچە پارچە بوونی سیستمەکانی جیهانی، ئومێدی دیتنەوەی ڕێگەچارەکانی جیهانی- هەندێك جار لە سیمای جۆرێکی تری گەڕانەوە بۆ ڕابردوو- بەرەو زیاد بوونە. لایەنگرانی جیهانگیری «ئەندێشەی نوێی» گورباچۆف، حیزبە دیموکراتیەکانی ئەوروپای ڕۆژهەڵات و ناوەڕاست، بزوتنەوە کۆمەڵایەتیە نێو دەوڵەتیەکانی لایەنگری ژینگە زۆر گەشبینن [٦٧]. پلانەکانی تایبەت بە «سەردەمی نوێ» خەسڵەتێکی دیارتریان هەیە بەڵام لە هەمان کاتدا ڕەواجیان هەبووە،

ئەو پلانانەی کە لە ئامۆژگاریەکانی زیهنی یان ئایدیالی بۆ خۆپاراستن لە جەنگ تا دەگاتە پێشبینیە وردەکانی ڕۆنالد ڕەیگان - کە لە یەکێك لەدانیشتە کۆتایەکانی پرسیار و وەڵامدا وەکو داستانێکی زانستی خیاڵی ئارەزووی هاتنی ڕۆژێکی کرد کە ترسێکی دەرەکی ڕوویدات تا جیهان لە بەربەرەکانی کۆتایی نێوان خێر و شەڕدا یەك بگرێت. (٦٨)

بە پێچەوانەی جیهانگەراکان، من باوەڕم وایە کە لە جیهاندا، ناکۆکی توند و گرفتی زۆر هەیە و دەشبن. لەبەر ئەوە، ئومێدەکانم سنووردارتر و لە هەمان کاتدا درێژەخایەن ترە. وەکو نموونەی ئەلتەرناتیڤی تیرۆریزم لە ژێر ناونیشانی ئازادی نەتەوەیی، گۆڕانی کۆمەلایەتی و باقی فۆرمەکانی ئۆتۆنۆمی، داکۆکی دەکەم لەسەر دەسکەوتەکانی دیار بەلام ناتەواوی ڕاپەرینی فەلەستینیەکان، گۆڕانی بزووتنەوەی هاوبەندی پۆلەندا (لهستان) و ڕاپەرینەکانی نەتەوەی ناوچەی بەلتیك لە چالاکی ژێر زەویەوە بۆ چالاکی پەرلەمانی، دەستکەوتنی ئازادی و سەربەخۆیی ئەورووپای ناوەڕاست و ڕۆژهەلات، گۆڕانی ڕژێمە سەرکوت کەرەکانی پێشووی ئەمریکای لاتین بەرەو دیموکراسی. لە تەواوی ئەم بوارانەدا، تیرۆریزم لە تەواوی فۆرمەکانیدا ڕەت کراوەتەوە و جۆرە بەرگرییێکی (تارادەیەك) ناتوندوتیژاوی گراوەتە بەر. ئەو ڕۆلەی ئەم نموونانە لە بێ ئیعتیبارکردنی تیرۆریزم دا گێڕاویانە، لە تەواوی سەرچاوەکانی ڕەسمی گوتاری دژە تیرۆریستی زیاتر بووە. و لەوانەیە بتوانین بلێین کە ئەوان وانەیەکی گرنگ دەدەنە تەواوی ئەوانەی سوود لە گوتاری تیرۆریستی وەردەگرن، دەرسێك کە بلیمەترین ئامۆژگاریکەری ناتوندوتیژی لە مێژوودا فێری کردبن، کەسێك کە زانی پەرستگاکەی بۆتە مۆلگەی دزان، ڕۆحانیە گەورەکانی جێهێشت بەلام تەواوی سەڕرافەکانی (صراف) وەدەرنا.

بەلام هێشتا ڕووبەڕووی بابەتێکی زۆر خێراترین: دەبێ چی بکەین؟ من هیچ وەلامێکی جیهانیم بۆ ئەو پرسیارە نیە و ئومێدەوارم کە ناساندنی جۆرە جیاجیاکان و ئالۆزی تیرۆریزم لەم نووسینەدا بە ئەندازەی پێویست هەلەی سیاسەتمەدارەکانی نەتەوەیی و هەروەها ئەو ڕزگارکەرە جیهانیانەی کە تەنیا یەك جۆری تیرۆریزم دەناسن نیشان دابێت. ئێمە ناتوانین گرفتی تیرۆرزم تەواو چارەسەر بکەین، چونکە ناتوانین جیاوازیەکان و تایبەتیەکان لە جیهان دا تەواو لەناوبەرین و ئەگەر شتێکی ئاوا بکرابایە، نەك تەنیا جیهانێکی باشترمان دەست دەکەوت بەلکو ڕێگە چارەی کۆتایمان دەست دەکەوت. بە پێچەوانەوە، من چاوخشاندنێکی زۆر کزۆکانەتر (متواچعانە) بەلام لە ناخی خۆیدا بونیادی تر نیشان دەدەم و ئەویش ئەوەیە کە بەلێك والاکردن و لێك هەلوەشاندنەوەی گووتاری تیرۆرستی دەتوانین بگەینە هێزێکی دروستکەری نوێ بۆ ڕابەری کردنی کەلکی لێوەردەگیرێ توندوتیژی سیاسی جیهانی.

پەراوێزەکان

١. تیرۆریزم لە ریزی پێشەوەی خشتەی کاری بەرایی کۆبوونەوەی کۆنگرەی ئاسایشی نەتەوەیی ئەمریکا دا بوو. رۆژی دوای ئەو دانیشتنە لە ٢٧ی مانگی یەکی ١٩٨١ رەیگان ووتی: (تیرۆرستان پێویستە بزانن کە هەر کاتێك یاساکانی رەفتاری نێونەتەوەیی پێشێل بکرێت لە لایەن ئێمەوە سزایەکی خێرا و کاریگەر رووبەروویان دەبێتەوە). "ئەلەگزاندەر هیك" وەزیری دەرەوەی ئەمریکا رۆژێك دواتر لە یەکەمین لێدوانی رۆژنامەوانی خۆی لە پاڵپشتی بۆ قسەکانی رەیگان ووتی کە پرسی تیرۆریزمی نێونەتەوەیی وەکو بەرزترین ئەولەویەتی دەوڵەتی رەیگان جێگەی پرسی مافەکان مرۆڤ دەگرێتەوە. جۆرج بۆش کە پێشتر وەکو جێگری سەرۆك کۆمار لە سەرووی (هێزی تایبەتی نەهێشتنی تیرۆریزم) دابوو کە سیاسەتی ئەمریکای دانا لە ووتاری دەسپێکی قۆناغی سەرۆکایەتی کۆمارەکەیدا رایگەیاند کە دژایەتی کردنی تیرۆریزم و مادده بێ هۆشکەرەکان لە ریزی پێشەوەی ئامانجەکانی دەوڵەتەکەی دایە.

بۆ زیاتر لێکۆڵینەوەی رووداوە تیرۆرستیەکان لە ساڵانی ١٩٨٠-١٩٨٨ بڕوانە:

Patterns of Global Terrorism,1988 (Department of State Publications, March, 1989, pp. 1-11 and 85)

٢- لەوانەیە باشترین سەرچاوە لەنێوان ئاپۆرەی سەرچاوەکان کتێبی ژێرەوە بێت:

Inside Terrorist Organizations ed. David Rapport, New York; Columbia University Press, 1988.

کۆمپانیای راند (Rand Corporation) بابەتی زۆری لەبارەی تیرۆریزم بلاو کردۆتەوە، بۆ نموونە ئەم سەرچاوە گەورە و زۆر سوودمەندەی خوارەوە کە زیاتر لە (٣٥٠٠) رووداوی تیرۆریستی لەساڵی ١٩٦٨ وە تاکو ئێستا لەخۆ دەگرێت:

Chronology of International Terrorism.

لەم زنجیرەیەدا، باشترین بابەتەکان بریتین لە بابەتەکاتی برایان جێنکینز (Brian Jenkins) لە بارەی ستراتیژیە جیاجیاکانی تیرۆریزم، بابەتی جێفری سیمۆن (Jeffery Simon) سەبارەت بە تێگەیشتن لە تۆقاندنەکانی تیرۆریستی و بابەتی برۆس هۆفمەن (Bruce Hoffman) سەبارەت بە تیرۆریزمی توندڕەوی راستڕەو. وەرزنامەی ژێرەوەش تایبەتە بە تیرۆریزم:

Terrorism: An International Journal, edited by Yonah Alexander.

٣. بڕوانە:

Caire Sterling, The Terror Network, The Secret War of International terrorism, New York: Holt, Rinehart, and Winston, 1981; Christopher Dobson and Ronald Payne, Terror! The West Fights Back, London: Macmillan, 1982; Benjamin Netanyahu, Terrorism: How the West Can Win, New York: Farrar, Straus, and Giroux, 1968; Yossi melman, The Master Terrorist: The True Story of Abu-Nidal, New York: Avon books, 1968 and Fighting Back' Winning the War against Terrorism، ed. Neil C. Livingstone and Terrel E. Arnold Lexington, MA: Lexington Books, 1986.

٤. نموونەی باشی لەم جۆرە سەرچاوانە بریتین لە:

Paul Wilkinson, Terrorism and the Liberal State, London: Macmillan, 1977; Walter Laqueur, Terrorism, Boston: little, Brown and Company, 1977; and Terrorism, legitimacy, and power: The Consequences of Political Violence ed. Martha Crenshaw, Midletown, CT: Wesleyan University Press, 1983.

لەسەچاوەی خوارەوەدا، شیکارێکی فەلسەفی تر و مێژوویبیتر خراوەتە روو:

Terrorism an International order, by Lawrence Freedman and other British international relations generalists, London: Royal institute of International Affairs, 1986.

سیاسەتی رەسمی ئەمریکا لەدەیەی ١٩٨٠دا لەنێوان دوو گروپی چالاکی دژە تیرۆریزم و لیبرالیەکان هەڵواسراو بووە، بەڵام هۆشمەندانەترین تەرکیب نێوان ئەم دووگروپە لەووتاری شۆڵتز وەزیری دەرەوەی ئەمریکا لەئۆکتۆبەری ١٩٨٤ لەنیۆیۆرك دادەبینین :

"Terrorism and the Modern World" an October 1984 address at the Park Avenue synagogue in New York Bureau of public Affairs, Current policy No. 629.

بۆ توێژینەوەی رەخنەگرانەی دیدی لیبرالی بۆ تیرۆریزم، بڕوانە :

Richar Rubenstein, Alchemists of Revolution: Terrorism in the Modern World, New York: Claremont,1986

بۆ ئاشنا بوون لەگەڵ تێڕوانینێکی ئانارشیستی بڕوانە:

Noam Chomsky, Pirates and Emperors: International terrorism in the Real World، New York: Claremont, 1986.

سەرەنجام بەڕای من ئەم دوو سەرچاوەیەی خوارەوە ناوبانگێکی تایبەتیان هەیە و بەسوود وەرگرتن لەتیۆری ئەدەبی و شیکردنەوەی کەلتووری، قسەی تازەیان کردووە سەبارەت بەتیرۆریزم:

Robin Wagner-Pacifici, the Moro Morality play: Terrorism as social Drama, Chicago: University of Chicago Press, 1986; and Khachig Toloyan, "Cultural Narrative and the Motivation of the terrorist," inside Terrorist Organization, op. cit., pp. 217-33.

5- Taking the stand: Testimony of Lieutenant Colonel Oliver North, New York: Pocket Books, 1987, pp. 26 - 27.

٦- کاتێك ڕفێنەرانی سەرهەنگ هیێگنیز کاسێتی ڤیدیۆیی پرۆسەی لەسێدارەدانیان بڵاوکردەوە، لەسەدا (٥٨)ی چاوپێکەوتن لەگەڵ کراوەکان خوازیاری گفتوگۆو لەسەدا (٣٩) دژی گفتوگۆ بوون، ولەسەدا (٤٠) خوازیاری بەئەنجام گەیاندنی پرۆسەی کۆماندۆیی بوون بۆ ڕزگاری بارمتەکان هەتا ئەگەر هەندێکیشیان بکوژرێن ولەسەدا (٥٠) دژی جێبەجێ کردنی ئەم جۆرە پرۆسانە بوون، ولەسەدا (٣٣) خوازیاری بۆمباران کردنی پێگەشاراوەکانی تیرۆریستان بوون لەلوبنان هەرچەند خەڵکی بێ گوناهیش بکوژرێن ولەسەدا (٦٠)یشیان دژی ئەم کارە بوون. بڕوانە:

Time, 14 August 1989, p. 15.

٧- ئەمە کارێکە کەخۆم پێش ئەمە بابەتێکم لەبارەی تیرۆریزم ئەنجام داوە:

“Arms, Hostages and the Importance of Shredding in Earnest: Reading the National Security Culture” Social Text, No. 22, Spring 1989.

8- Shultz, “terrorism and the Modern World،” pp. 5-6.

9- Hedley Bull, “International Relations as an Academic Pursuit,” Australian Outlook, vol. 26, No. 3, December 1972, pp. 264-5.

هەرچەندە من بەڕوونی باوەڕم وایە کە سیاسەتی جیهانی ئێستا تەواو پاڵپشتی لەهەڵوێستێکی کلاسیکی بوول سەبارەت بە((هیچ گەری سیاسی)) دەکات، بەڵام لەهەمان کاتدا باوەڕم وایە کەئەم هەڵوێستە دەتوانێت بەئاڕاستەکانی ((پۆست کلاسیك)) یا ((پۆست نوێگەری)) تەواو ببێت .

تێکۆشانەکانم دەتوانن لەم بوارەدا لەدوو بابەتی ژێرەوە داببینن:

On Diplomacy: A Genealogy of Western Estrangement, Oxford: Basil Blackwell, 1987.

لەم کتێبەدا، بەئاڕاستەیەکی نەژادناسی نیچەو فۆکۆ توێژینەوەی ئیمکاناتی پشت گوێ خراوی دیپلۆماسی دەکەم .

“Spy vs. Spy: The Intertextual Power of International Intrigue,” International intertextual Relations. ed. J.Der Derian and M. Shapiro, Lexington, MA: Lexington, 1989.

لەم بابەتەدا، بەئاڕاستەیەکی گفتوگۆیانە (dialogical) باختین (Bakhtin) شیکردنەوەم بۆ پرسی (جاسوسی)کردوە .

لەبەرامبەر ئەوانەی ئیدیعا دەکەن کەئاراستەکانی پۆست نوێگەرانە و پۆست بونیادگەرانە خەسلەتێکی هیچ گەری هەیە (وەکو واقع گەری کلاسیك ؟)، باشترین وەڵامی تیۆری لە"لێکدانەوەی دانەدەروە(فرافکنی)"ەی "ویلیام کۆنۆلی" دەتوانین بدۆزینەوە کە"بزۆکی خۆی تا سنوورێك لەپەیوەندیەکانی کرداری وهەمیشەیی لەگەڵ ژیانی دادەگۆڕێت کەلە هەرجۆرە ناسنامەیەکی لەقاڵبدراو بەرزدەبێتەوە ... ئەم ئاڕاستەیە تێدەکۆشێت تاکو دیدگایێکی چەقبەستووی گرفتار بوو بەشێوازێك ژیانی تایبەت هەڵبوەشێنێتەوە، تێگەیشتنی نوێ بخاتە ڕوو لەبارەی هەڕەشەکانی جەزمیەتی ناسنامە دواکەوتووەکان بۆئەو جیاوازی وناکۆکیەی کەهێناویەتیە بوون، ولێکدانەوەی جیاواز لەبارەی هەڕەشەو ئیمکاناتی لادراو بەهۆی سیستمە فکریە دواکەوتووەکان بخاتە ڕوو." بڕوانە:

William Connolly, Politics and Irony, Forthcoming from St. Martin’s press.

10. Willam Hazlitt, quoted in the Complete Works of Shakespeare, London: Collins, 1981, p. 277.

١١- بڵاوبوونەوەو خێراکردنی وابەستەیی بەرامبەر (متقابل) بەم دواییانە ڕووداوێك کەتەنیا جێگەیەکی کەمی لەڕۆژنامەی خوارەوە بۆخۆی تەرخان کردبوو دیار کەوت:

The New York Times, 7Janewary 1990, p. 15.

ئەمە کاتێك بوو کەبازاڕەکانی ئابووری دنیا بەهۆی بڵاوبونەوەی ئەو هەواڵە (نادروستە) کەگۆرباچۆف هەندێك لەچاوپێکەوتنەکانی خۆی لەگەڵ ڕابەرانی وڵاتان هەڵوەشاندۆتەوە تاکو خەریکی پرسە ناوخۆیەکان بێت دووچاری لەکارکەوتن بوون. بۆ شیکاری تیۆری گۆڕانکاریە بونیادیەکانی پەیوەندیە نێودەوڵەتیەکان بڕوانە:

Paul virilio, Defense populaire et luttes ecologiques, Paris: Editions Galilee, 1978;

R.B.J. Walker, One World, Many Worlds: Struggles for a Just World pecee, Boulder, Co: Lynne, Reiner, 1988; and J.Der Derian, “The (s) pace of International Relations: Simulation, Surveillance, and speed,” in International studies Quaterly, June 1990.

١٢. لێرەدا، نیشانەناسی بە واتای ئەو دەستە لە سیتەمەکانی بەکارهێنانی نیشانەکان - پێکدێت لە چەمکەکان، وێنەکان، هێمانکان، یان هەر جۆرە شێوازێکی دەلالەتی (Signifying Practices) (زمانەکان) — دێت کە پەیوەندیەکانی دەسەڵات دەگوازنەوە و واتا دروست دەکەن.

١٣. بۆ ئەوانەی کە هێشتا ئاشناییان لەگەڵ "لێك هەڵوەشاندنەوە"دا نیە، دەبێ بڵێین کە لێك هەڵوەشاندنەوە بە واتای خوێندنەوەی گوماناوی (یان لە روانگەی هەندێك، لە شوێنی خۆ لادان) دەقەکان - هەر جۆرە سیتەمێکی نیشانەیی گوفتاری یان ناگوفتاری کە نادیاری و دژایەتییەکانی هەر جۆرە واقیعیەتێکی لەدایك بووی زمان ئاشکرا دەکات.

١٤. ژان بۆدریار، رەخنەگری کۆمەڵایەتی فەرەنسی، بە قووڵبوونەوەیەکی زیاتر بانگەشەیەکی هاوشێوەی هەیە: گەمژەیی و پیس و پۆخڵی تەواوی راپۆرتەکانی تایبەت بە تیرۆریستەکان هەر لێرەدا شاراونەتەوە: لە هەموو شوێنێك تێکۆشان بۆ لەناو بردنیان لە رێگەی سەپاندنی مانا و واتا لە ئارادایە کە کاریگەرترن لە گوللەی کۆماندۆسەکانی پسپۆر. بروانە:

Jean Baudrillard, “Our Theater of Cruelty”، In the shadow of the silent majorities and other essays، New York: Semiotext(e), 1983, p 177.

15. New York Times, 25 June 1985، p. 1.

لەم دواییانەدا، ئەلەگزاندەر هیگ، وەزیری پێشووی کاروباری دەرەوەی ئەمریکا، لە سەروتارێکدا بە شێوەیەکی روون ووتەکانی "واینبێرگ"ی دووبارە کردەوە: (ئێمە ناتوانین رێگە بدەین کە ئابلۆقەیەکی بارمتەگرتن ئەوەندە دەوڵەت بە خۆیەوە مەشغول بکات کە لە هەموو شتێك بێ ئاگا بێت ... بەڵام دەبێ تەواو لەم حاڵە بگەین کە لەگەڵ جەنگێك، ئەو جەنگەی کە دژوارە و تەکنیکی نەناسراوە، دا بەسەر دەبەین و ئەم جەنگە، تێکۆشانێکی سەخت و بەردەوامی دەوێت نە کاردانەوەی قۆناغی.) بروانە:

New York Times, 15 August 1989, p. 21.

١٦. بە باوەڕی واینبێرگەر کاتێك تەواوی خەڵك پاڵپشتی لە کۆنگرێس دەکا ئەمریکا تەنیا وەکو دواین نێزە دەبێ سوود لە هێزی سەربازی وەربگیرێت، دوای ووتازەکەی لە (ستادیۆمی رۆژنامەوانی نەتەوەیی) لە ١٨ی نۆڤەمبەری ساڵی ١٩٨٤ سپاردرایە سندوقی رەسمی. وا دێتە بەر چاو کە ئەم باوەڕە رێگە دەگرێت لە پرۆسەکانی پێشگیری یان لەناو بردن (دژە تیرۆرستی) و لە راستیدا واینبێرگەر دژی ناردنی هێزی دەریایی بۆ لوبنان و رفاندنی فرۆکەی میسری هەڵگری تیرۆرستە رفێنەرەکانی کەشتی ئیتاڵیای ئاکیللە لائۆرۆ بوو کە بە هۆی فرۆکەی جەنگی ئێف-١٤ ناسراو بە (تۆم کۆت) ئەنجام درا .شۆڵتز وەزیری کاروباری دەرەوە لە ووتەکانیدا راشکاوییێکی زیاتری نیشان دا سەبارەت بە یەکسان سەیرکردنی تیرۆریزم و جەنگ و زەرورەتی هەڵسان بە کاری رووبەڕوو بوونەوەی سەربازی: (ئێمە ئێستا گەیشتووینەتە ئەوە کە دوژمنەکانمان سوود لە تیرۆریزم وەردەگرن وەکو ئامرازێکی مۆدێرنی جەنگ. ئەمە شتێکی سەیر نیە. دەتوانین پێشبینی ئەوە بکەین کە لەساڵانی ئایندەدا کاری تیرۆرستی دژی بەرژەوەندیە

ستراتیژیەکانمان لەسەرتاسەری جیهاندا ئەنجام بدرێت بۆ رووبەڕوو بوونەوەی ئەم جۆرە کارانە، ئێمە نابێ رقمان لە بەکارهێنانی هێز بێتەوە.) بڕوانە:

Jane Mayer and Doyle McManus, Landslide: Unmaking of the President, 1984-1988, Boston: Houghton Mifflin, 1988, pp. 52-54, 140-2; and Shultz, (Terrorism and the Modern World) p. 5.

17. Brain Jenkins, International Terrorism: The Other World War, Santa Monica, CA: Rand, 1985, p.12.

١٨. هەرچەندە ئاشکرایە کە مەبەستم جەنگی نێودەوڵەتی و تیرۆریزمی نێودەوڵەتیە، بەڵام من لە سیفەتی (نێودەوڵەتی) لەبەر ئەوە کەڵکم لێ وەرنەگرتووە کە گومڕاکەرە: سەرهەڵدانی جەنگ و تیرۆریزم لە پانتاییەکانی تاك، خێڵەکی، چینایەتی و .. هتد دەتوانێت کاریگەرێکی رووکەشی هەبێت. لەوانەیە سیفەتی (جیهانی) بۆ چەمکەکانی جێگەی سەرنجی لێکۆڵینەوەی ئێمە باشتر بێت، بەڵام من ناتوانم بابەتی لێکۆڵینەوە بێ هیچ بەڵگەیەك سنووردار بکەم.

١٩. بۆ توێژینەوەی سەرچاوەیەکی سەرنج راکێش سەبارەت بە رەگەکانی توندوتیژی لە (ئارەزووی لاسایی کردنەوە) (mimetic desire) و تێکۆشانی مێژوویی بۆ کۆنترۆڵی توندوتیژی لە رێگەی رێورەسمی لە جێگا دانانی قوربانی، بڕوانە:

Rene Girard, Violence and the Sacred, Baltimore: johns Hopkins, University Press, 1977.

٢٠. بۆ نموونە، بڕوانە توێژینەوەی جۆرج سۆرڵ سەبارەت بەوە کە چۆن ئەفسانەی کاری بەکۆمەڵ توندوتیژاوی بە شێوەی ڕاگەیاندنێکی گشتی دەتوانێت وەکو هێزێکی شۆڕشگێڕی کاربکات:

Georges Sorel, Reflections on Violence, Trans. T.E. Hulme and J. Roth, New York: Collier, 1961.

٢١. بڕوانە:

N. Cohn, The Pursuit of the Millennium, London: Poladin, 1970; David Rapoport, “Fear and Tembling: Terrorism in Three Religious Traditions” American Political Science Review, 38:3, September 1984, pp. 658-77.

22. New York Times, 17 June 1906.

٢٣. هەرچەندە ریچارد رۆنبستێن بەرکارهێنانی چەمکی (کۆمۆنیزمی ئانارشیستی) ئەوە نیشان دەدات کە لە ڕوانگەی مێژوویی دەیەوێت چ شتێك بسەلمێنێ، بەڵام یەکەمین بەشی کتێبەکەی بەناونیشانی خوارەوە تا ئێستا باشترین لێکۆڵینەوە بووە سەبارەت بە هۆکارەکانی دەروونی، سیاسی و مێژوویی زاڵ بەسەر تیرۆریزم:

Richard Rubenstein, “The Bogeyman, the Hero, and the Guy Next Door” in Alchemists of Revolution.

25. Sergey Nechaev, Catechism of the Revolutionist, in the Terrorism Reader, eds. W. Laqueur and Y. Alexander, New York: Renguin, 1987, pp. 68-72.

٢٥. بڕوانە سەرچاوە بەسوودەکانی ئەم کتێبە:

Walter laqueur, Terrorism Reader, pp. 47-49 and pp. 395-97.

26. Saint – Just, Fragments sur Les institutions republicans, ed. A. Soboul, Turin: Einaudi, 1952, p. 49, quoted by F.E. and F.P. Manuel, Utopian Thought in the Western World, Oxford: Blackwell, 1974, p. 567.

27. W. Laqueur, Terrorism, London: Weindenfield and Nicholson, 1978, p. 17.

28. Karl Marx, Political Writings Volume III, "The civil War in France", New York: Vintage, 1974, pp. 228-31.

29. Ibid, p. 230.

30. Lean Trotsky, "Terrorism and Communism" The basic writing of Trotsky, ed. Irving Howe, New York: Vintage Books, 1965, pp. 142-53.

31. Ibid, p. 146.

32. Ibid, p. 15.

33. V.I. Lenin, "Where to Begin?" in Selected Works, Moscow, Progress Publisher, 1968, pp. 38-39.

34. Ibid, p. 459.

٣٥. هەروەها بڕوانە ووتاری ساڵی ١٩٢٠ی لینین بەناونیشانی (کۆمۆنیزم و چەپڕەوە – نەخۆشی منداڵانە) کە تیایدا ڕەخنەی لە (پارتی شۆڕشی کۆمەڵایەتی) گرتووە، بۆچی؟ چونکە ئەم پارتە بە بەڵگەی کوشتن و تیرۆریزمی تاکیو خۆی تەواو بە شۆڕشگێڕ و چەپی دەزانیٚ" شتێك کە مارکسیەکان بە توندی ڕەتیان دەکردەوە. بڕوانە:

Lenin, Selected Works, p. 521.

٣٦. بڕوانە:

Leon Trotsky, Their Morals and Ours, New York: Pathfinder Press, 1969.

ترۆتسکی لەم کتێبەدا بە پشت بەستن بە داخوازیەکانی قۆناغی جەنگی ناوخۆیی بەرگری لە فەرمانی ١٩١٩ (بەپێی بارمتەگرتنی خزمانی فەرماندە هەڵاتوەکانی سوپای تەزار) دەکات لە بەرامبەر (بارمتەگرتنی خێزانی دیپلۆماتەکانی سۆڤیەتی جاران بە فەرمانی ستالین بۆ ناچار کردنیان بە گەڕانەوە لە دەرەوەی وڵات ...) بڕوانە لاپەڕەکانی ٣٧-٩ کتێبی باسکراو.

٣٧. بۆ نموونە، بڕوانە:

Eric Wolf, Peasant of the Twentieth Century, New York: Harper and Row, 1969.

38. Franz Fanon, The Wretched of the Earth, Hammonds worth, England: Penguin, 1967.

٣٩. بە پێی پێشینەی یاریگەرانی سەرەکی وەکو شاکەلی (Shackley)، کلاینز (Clines) و سیکۆرد (Secord) کە دواتر لە ڕووداوەکەی ئێران – کۆنترایش دا دەستیان هەبوو، خەیاڵ لە واقیع ڕاستتر دێتە بەرچاو (یان بە لانی کەم جۆری ئەلیۆت ئابرامیەکەی Eliot Abram) بڕوانە بەردەوامی نووسینەکە.

40. Arizona Republic, 7 April 1989, p. 1.

٤١. بڕوانە:

The International Narcotics Control Strategy Report, Department of State Publications, March 1989.

شایانی باسە کە ئەمریکا لە بەشەکانی (پوختەی وڵاتانی و ناوچەکان) ئەم ڕاپۆرتەی لاپەڕە (١٩-٢٤) و ناوەڕۆکی

پەیوەست بە (تەواوی بەرهەمی جیهان)"لاپەڕەی ١٥" ڕەچاو نەکراوە, لەکاتێکدا ئەم وڵاتە لە دەیەکانی ڕابردوودا بۆ پێشکەوتنەوە لە ڕکابەرەکانی وەکو کۆلۆمبیا، مەکسیک، بەرهەم هێنانی ساڵانەی خۆی لە ماری جوانادا بەرز کردۆتەوە. لەو شوێنەوە کە بەشی ٤٨١ یاساکانی ١٩٨٦-١٩٨٨ سەبارەت بە مادده بێ هۆشکەرەکان داوا لە سەرۆك کۆمار دەکات کە ڕوونی بکاتەوە ئایا وڵاتە بەرهەم هێنەرە سەرەکیەکانی و پەڕێنەرەوەکانی مادده بێ هۆشکەرەکان لە دژایەتی کردنیان لەگەڵ بەرهەم هێنانی نایاسایی مادده بێ هۆشکەرەکان تەواوی هاوکاری ئەمریکایان کردووە یان نە، جێگەی ئەم پرسیارەش دەمێنێتەوە کە ئایا وڵاتی ئەمریکا دەبێ یارمەتیەکانی خۆی بۆ وڵاتی خۆی یا بەلانی کەم بۆ وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بەرهەم هێنانی ماری جوانا لە ناوخۆیی ئەمریکادا بوەستێنێت یان نە.

٤٢. بڕوانە:

International Narcotics Control Strategy Report, op. cit, and Michael Massing, "Dealing with the Drug Horror" New York Renew of Books, 30 March 1989, pp. 22-26.

لەگەڵ ئەوشدا، بەپێی ڕاپۆرتی نیویۆرك تایمز، لەساڵی ١٩٨٨، ژمارەی تاکەکانی پۆلیسی کوژراو لە ڕووداوەکانی پەیوەست بە مادده بێ هۆشکەرەکان گەیشتۆتە (١٤) نەفەر (لە گشتی ٧٨ نەفەر). بڕوانە:

"A Record 14 Officers Killed in '88 in Drug Incidents" New York Times, 3 September 1989, p. 22.

٤٣. بۆ نموونە، بڕوانە سەرچاوە کلاسیکیەکەی خوارەوە:

Alfred McCoy, The Politics of Heroin in South East Asia, New York: Harper and Row, 1972.

هەروەها بڕوانە:

Peter Maas, Manhunt: The Incredible Pursuit of a CIA Agent Turned Terrorist, New York: Random House, 1986; Edward S. Herman, The Real Terror Network: Terrorism in Fact and Propaganda, Boston: South end Press, 1982; and Jonathon Kwitney, Crimes of Patriots, New York: Simon and Schuster, 1987.

٤٤. بڕوانە:

Report of the Congressional Committees Investigating the Iran- Contra Affair, Random House, 1988, pp. 130-31 and pp. 318-21.

٤٥. تیرۆریزمی مادده بێ هۆشکەرەکان و دژایەتی کردنی دەتوانێت پۆششکێش بێت بۆ شۆڕشگێری و دژە شۆڕشگێری : جوان میندز (Juan E. Mendes) بەڕێوەبەری جێبەجێکاری ڕێکخراوی (دیدەوانی کیشوەری ئەمریکا) (American Watch)، لەم دواییانەدا هەواڵی لە ژێرەکی ڕێکەوتنی سوپای کۆلۆمبیا لەگەڵ کارتێلەکان مادده بێهۆشکەرەکان بۆ هێرشکردنە سەر ئەندام ولایەنگرانی گرووپی چەپڕەوی یۆنیۆن پاتریوتیکا (Union Patriotica) وبزوتنەوەکانی چریکی داوە، بڕوانە :

New York Times, 31Augast, 1989.

وادێتەبەرچاو کەلە (پیرۆ)ش دا گرووپی مائۆنیستی ڕێگەی درەخشان دەستی داوەتە هاوکاری وپاڵپشتیکردنی بەرهەم هێنەرانی کۆکایین ودروست کردنی یەکێتیەتاکتیکیەکان لەگەڵ قاچاغچیەکانی مادده بێهۆشکەرەکان .

٤٦. بۆشی باوك سەرۆك کۆماری پێشووی ئەمریکا شەش مانگ دواتر لەلێدوانێکدا پاڵپشتی ئەم بۆچوونەی کرد.

ئەو ووتی "کارتێلەکانی کۆکایین "خەریکە دەبنە هێزێکی جیۆپۆلیتیکی"ولەبەرئەوەش "سوپای ئێمە دەبێ بەهەمان شێوە لەگەڵیاندا رووبەڕوو ببێتەوە ، بڕوانە :

Address by George Bush at the Commonwealth Club of San Francisco, 7Febrewary 1990(White House Office text).

٤٧. بڕوانە:

Michael Massing. "Dealing with the Drug Horror, New York Review of Books, 30 March 1989, pp. 22-26.

٤٨. "بەڕێوەبەرایەتی نێودەوڵەتی پرسەکانی ماددە بێهۆشکەرەکان" لەوەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئەمریکا ساڵانە نزیکەی سەد(١٠٠)ملیۆن دۆلار خەرج دەکات کەلەم بڕەپارەیە تەنیا (٣,٦) ملیۆن دۆلار سەرفی لەجێگەدانانی بەرهەم ویارمەتیەکانی گەشەپێدان دەکرێت، لەکاتێکدا (٤٥)ملیۆن دۆلار بۆ ڕەگ هەڵکێشانی بەروبووم و(٣٥)ملیۆن دۆلاری تریش بۆجێبەجێکردنی یاساو قەدەغەکردنی خەرج دەکرێت. بڕوانە :

Massing, op. cit.

٤٩. کارێکی گەمژانە بەئاسانی دەتوانێت ببێتە هۆی ڕوودانی کارێکی گەمژانەی تر: لە١٨ی مانگی پێنجی ١٩٨٩، واشنتۆن تایمز ڕایگەیاند کە" نوێنەرانی دیموکراتی دوێنێ ووتیان کەهەفتەی ئایندە هەوڵ دەدەن بەشێك لەبوودجەی تایبەت بە" داهێنانی بەرگری ستراتیژی" بۆجەنگی دژ بەماددە بێهۆشکەرە نایاساییەکان تەرخان بکرێت".

Washington Times, 18May1989, p. 2.

50. Patterns of Global Terrorism: 1988, p. v.

51. Shultz "Terrorism and the Modern World" Current Policy No. 629, p.2.

ڕەیگان لەقسەیەکدا لەسەنتەری وەکیلەکانی ئەمریکا لە مانگی یەکەمی ساڵی ١٩٨٥ بە ئاوازێکی توندەوە تارادەیەك هەمان قسەی شۆڵتزی دووبارە کردەوە: " کەواتە ئێمە بۆ ئێران، لیبیا، کۆریای باکوور، کوبا و نیکاراگوئە رووبەڕووین کەچەند میلێك دوورین لەیەکتر ولەکیشوەری جیاوازداین بەڵام ئامانجیان یەکە. منیش لەگەڵتان هاودەنگم لەوەدا کەبڵاوبوونەوەی تیرۆریزم لەساڵانی دواییدا هۆکاری بەشداری ڕوو لەزیادی ئەم وڵاتانە بووە لە هەوڵە تیرۆریستەکان لە سەرتاسەری جیهان. ئێمە مەبەستمان نیە ئارام بگرین لەسەرهێرشەکانی ئەم وڵاتانە" ئەو وڵاتانەی کەلەلایەن کەسانێکی شێت و نەناسراو و تاوانبارانی پیس بەڕێوەدەچن کەلەدوای ڕایشی سێیەم نموونەی نەبووە" . وەرگیراوە لە:

"The New Network of Terrorist States" Bureau of Public Affairs, Current Policy No. 721, pp. 2-3.

٥٢. بە تایبەتی،بڕوانە بەشێکی ئەم سەرچاوەی خوارەوە بە ناونیشانی (تیرۆری ئاشکرا و پەنهان):

CIA's Nicaragua manual, Psychological Operations in Guerilla Warfare (Republished by Random house in 1985).

لە بەشێکی باسکراودا ئامۆژگاری شۆڕشگێڕەکانی نیکاراگوئە دەکات کە (تەواوی بەرپرسانی ڕەسمی یان فەرمانبەرانی دەوڵەتی ساندینیستەکان بڕفێنن و خۆیان شوێنیان بگرنەوە.)"لاپەڕەی ٥٢-٥٥".

53. Schultz, "Terrorism and the Modern World" p.3.

و کاونتەر (Antiterrorism)٥٤.   هەرچەندە دژە تیرۆریزم یان (تیرۆریزمی بەرامبەر) لە (Counterterrorism)تیرۆریزم هەردوو گوتاری تیرۆریزمی رەسمی و زانکۆیدا زۆربەی جار لە جیاتی یەکتر بەکاردەبرێن، بەڵام من پێم باشە تەنیا چەمکی دژە تیرۆریزمی بۆ ئاماژە بەو کردارە توندوتیژانەی دژ بە تیرۆریزم ئەنجام دەدرێن بەکار بەرم. بەڕای من کاونتەر تیرۆریزم کە وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئەمریکا زیاتر کەڵکی لێ وەردەگرێت دەلالەت بۆ رەقیب و جێگرەوەیەك دەکات (بە هەمان شێوە کە گرامیشی یان فۆکۆ (Counter-hegemony)ئاماژە بۆ هەژمونی بەرامبر) ئاماژە دەکات کە Counter-Justiceبە (دادپەروەری بەرامبەر دەتوانێت یان مەبەستیەتی جێگەی تیرۆریزم بگرێتەوە، گوایە ئەوە کە سیاسەتی ڕاگەیانراو ئاماژە بە گێڕانەوە و ئەگەر کرا نەفی کردنی تیرۆریزمە و نە جێگە گرتنەوەی شتێك لە جێگەی. بۆئاشنایی لەگەڵ سیاسەتی کاونتەر تیرۆریزمی ڕەسمی ئەمریکا کە وەستاوەتە سەر ڕەتکردنەوەی هەر جۆرە ئیمتیاز پێدان، تۆڵە بە فیرۆ دان، بەدواداچوونی یاسایی و یارمەتی جێ بەجێ کردنی یاسا.
بڕوانە پێشەکی سەرچاوەی خوارەوە:

Patterns of Global Terrorism, pp. iii-iv.

) و Antiبۆ باسێکی تیۆری سەبارەت بە جیاوازی نێوان (دژ —
) بڕوانە:Counter(کاونتەر —

A. Gramsci, Selections from Prison Notebooks, ed. And trans. Q. Hoare and Foucault, London: Lawrence and Wishart, 1971, pp. 206-76; and M. Foucault, "On Popular Justice: A Discussion with Maoists;" in Power/ Knowledge, ed. C. Gordon, New York: Pantheon, 1981, pp. 33-35.

٥٥.   هەرچەندە رۆڵی هێزەکانی دژە تیرۆرست و دژە شۆڕشگێڕ و و (Low intensity conflict)لۆژیکی کێشەی کەم توند پرۆسەی نهێنی زۆربەی جار هاوپۆشی یەکترن، بەڵام تەنیا داکۆکی لەسەر دژە تیرۆریزم دەکەم، چونکە لە بابەتەکانی تر و لە شوێنێکی تردا بە جوانی خراونەتە روو بۆ هەڵسەنگاندنی عەقلانی جۆرەکانی یەکە سەربازیەکانی تێك گیراو، بڕوانە:

John Adames, Secret Armies, New York: Bantam 1989.

بۆ لێکۆڵینەوەیەکی شیکارانەتری دیدگای ":کێشەی کەم توند" هەروەها بڕوانە:

Michael klare and Peter kornbluh, eds, Low Intensity Warfare, New York: Pantheon, 1988.

٥٦.   لە گوتاری دژە تیرۆرستی، شتێکی زۆریش نابینرێت سەبارەت بە تێکۆشانی میسریەکان بۆ ڕزگاری فڕۆکەیەکی ڕفێنراو لە مالْت کە بووە هۆی کوژرانی (٥٧) کەس لە کۆی (٩٨) سەرنشین و خزمەتکارەکانی . دژە تیرۆریزم وەکو خودی تیرۆریزم تا ئەندازەیەك باس لەسەر بنەمای ئەفسانەی پۆلایین دامەزراوە لەبەر ئەوە زۆر ئاماژە بۆ توانا خەیاڵیەکانی دەکرێت، بەڵام ئەوەندە ئاماژە ناکرێت بە بێ توانایی و نا کامڵیەکانی (تەنیا لە سیمای شکستەکانی ئاشکرای دا یان دزەکردنی هەندێك زانیاری بۆ ناو چاپەمەنیەکان دانەبێت ناکرێت).

57. "The Captor's Reasons" New York Times, 27 August 1989.

٥٨.   بڕوانە:

Bob Woodward; Veil: The Secret Wars of the CIA 1981-1987, new York: Simon and Schuster, 1987, pp. 396-8, 416.

٥٩. لەوانەیە هەر ئەم کارە بوویێتە هۆی ئەوە کە ڕابەرانی ولاتانی ڕۆژئاوایی بەخێرایی بانگەشەکانی ڕابەرانی ولاتانی باشوور — کە لە ڕوانگەی مەشروعیەت، جۆرە خزمایەتێکیان لەنێوان دژایەتیەکانی دژە داگیرکاری و هەندێك فۆرمی نویّ ی تیرۆریزم دروست کردووە — بەهەل پەرستانەبزانن و ڕەتی بکەنەوە. لێکۆڵینەوەی ڕەخنەیی گفتوگۆکانی دوو ساڵی کۆمەڵەی گشتی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووە لەبارەی تیرۆریزمی نێودەوڵەتی لە دوو دەیەی کۆتاییدا لەوانەیە بتوانێت تا سنوورێك ئەم پرسە ڕۆشن بکاتەوە.

60. Paul Virilio, Pure Ware, new York: Semiotext(e), 1983, p. 27.

هەروەها، بڕوانە سەرچاوەی خوارەوە کە تیایدا ڤیریللۆ پێشگرتنی ناوەکی لە هەمان کاتدا بە پرۆسەیەکی کارەسات ئامێز (داگیرکاری تەواو عەیار)(une colonization totale) داناوە (لاپەڕە ٣٥-٣٦):

P: Virilio, Defence populaire et lutes ecologiques.

٦١. (توندوتیژی بە توندوتیژی چارەسەر ناکرێت. بەکارهێنانی توندوتیژی تەنیا دەبێتە هۆی بەهێز بوونی توندوتیژی دوایین سنوری کۆتاییەکەی واتە دەسەڵاتی دەوڵەت تا باڵاترین ئاستی خۆی زیاد دەبێت) بڕوانە:

P. Virilio, Purewar, p. 51.

٦٢. (دەتوانین چەند نیشانەیەکی کۆمەڵناسی، مێژوویی و سیاسی ئەم هاودەنگیەی شەیتان یا دێوی پیسی هاودەنگی لە ڕەفتاری نوێی کۆمەڵە خەڵکێکدا بدۆزینەوە کە لە هاودەنگی و سازگاری لەگەڵ نموونەکانی پێشنیارکراو بۆیان و لە ڕەنگدانەوەی ئاماجە سەپێنراوەکان بەسەریاندا و لە ئەنجامی ڕاکێشانی و پاڵنانی ئەوانیشدا زۆر باشن. لەم هاودەنگی و سازگاریەدا، هێزێکی خەڵەتێنەر و فریودەر بە واتای ووردی کەلیمە و جۆرێك لادان، شێواندن، ڕام کردن و سەرسامێکی پێکەنیناوی و جۆرێك ستراتیژی دیاری کەری هاودەنگی و سازگاری هەیە.) بڕوانە:

Jean Baudrillard, The Evil Demon of Images, Sydney: power institute, 1987

63. Sterling, The Terror network, p. 80.

٦٤. لە ڕاستیدا، دەستەکانی ئالدۆمۆرۆ نابینرێت و هەر ئەم پرسەش لەو ڕۆژگارەدا بوو بە هۆی دەرکەوتنی گومانەکان سەبارەت بە ڕەسەنی وێنەی ناوبراو. هونەرمەندێك بەناوی سارا چارلزوێرت (Sarah Charesworth) ئەم تۆڕەی پەیوەندی تیرۆرستی بە پیشان دانی (٤٥) وێنە لەو ڕۆژنامانەی کە وێنەی ئالدۆمۆرۆیان لە ڕۆژگاری ئەسیردا چاپ کردبوو خستە ڕوو. ئەم زنجیرەیە کە بەشێك بوو لە زنجیرەیەکی گەورەتر بەناوی مێژووی نویّ (١٩٧٧-١٩٧٩) لە هاوینی ١٩٨٩ دا لە (ناوەندی نێودەوڵەتی وێنەگری) پیشان دران. چارلز وێرت لەم زنجیرەیەدا، لەو خاڵانەی کە جێگەی ئاماژە پیّ کردن سترلینگە (Sterling) بەرزتر دەڕوانێت کە یەکە سەربازیەکانی سوور لە هۆکارەکانی ڕاگەیاندن بە شێوەیەکی کاریگەر سوودیان لیّ وەرگرتووە. چارلز وێرت بە لادانی تەواوی وتارەکان بێجگە لە ناونیشانی گەورەی ڕۆژنامەکان، دەسەڵاتی پێکهاتە یا زەمینە (context) لە گوتاری تیرۆرستی ئاشکرا دەکات. بۆ نموونە ڕۆژنامەیەکی ئیتاڵیایی ئیل میساجرۆ (IL

(Messagro) کە پێش لە خەڵکانی تر وێنەی ئاڵدۆمۆڕی وەرگرتبوو، دوو لەسەر سێ لاپەڕەی یەکەمی خۆی تەرخان کردبوو بۆی بۆ ڕێگەگرتن لە لادانی سەرنجی خوێنەرانی، هیچ وێنەیەکی هەواڵی تری چاپ نەکرد، لە کاتێکدا لونیتا (L;unita) ڕۆژنامەی (پارتی کۆمۆنیستی ئیتاڵیا) وێنەیەکی زۆر بچووکتری لە ئاڵدۆمۆڕۆ لەگەڵ دوو کەسی تر لە هێزەکانی پۆلیس لە گۆڕەپانی کردار چاپ کرد. تایمزی لەندەنیش وێنەیەکی زۆر بچووکی لە ئاڵدۆمۆڕۆی چاپ کرد کە لە ژێر وێنەیەکی گەورەتر دانرابوو پێدەچوو وێنەی شاژنە لەگەڵ نەوە تازەکەی. ئەگەر وێنەکانی چارلز وێرت ریز بکەین لە تایمز ئایرلەند، نیویۆرك تایمز و بالتیمۆرسان (Baltimore sun) بە وێنە هەواڵیەکانی تێدەپەڕین، دەگەینە تۆرنتۆ گلۆپ ئایند میل (Tronto Glob e and mail) لەگەڵ وێنەیەکی پاشای خەندان کە سێ ئەوەندەی وێنەی ئاڵدۆمۆڕۆ بوو، بێ گوێ دانە نیشانە گوفتارییەکان، ڕۆژنامەکانی ناوبراو ئەوە نیشان دەدەن کە بە هەڵبژاردنی شکل، جێگە و ئەندازەی وێنەکان و پەیوەندیان لەگەڵ وێنەکانی تردا دەتوانرێت مانای کاریگەرتر بەر لە دانانی یەکەمین یادداشت یا ووتار بگەیەنن. بینەر یان خوێنەر بۆ ناوەوە ڕادەکێشێت و تێدەگات کە ناسکترین لایەنەکانی سانسۆری هەواڵی تیرۆریزم لە ڕێگەی ڕاگەیاندنەکان ڕۆڵێکی سەرەکی دەگێڕن بۆ گۆڕانی سەر زەوی و ململانێی سیاسی جیهانی.

٦٥. هەڵبەتە بەرهەمی زۆر لەبارەی سانسۆری هەواڵی تیرۆریزم لە لایەن هۆکارەکانی ڕاگەیاندنەوە بلاوکراونەتەوە، بۆ نموونە:

Alex schmid and janny de Graaf Violence as Communication: Insurgent Terrorism and the Western News Media, Beverly Hills, CA: Sage, 1982; and Terrorist Spectaculars: Should TV Coverage Be Curbed? New York: Priority, 1968.

بەڵام بە بۆچوونی من، ژان بۆدریار یەکەمین کەسە پەیوەندی نێوان کەسە بەرامبەرەکانی جیهانی، ڕاگەیاندن و پەیوەندیە جەماوەریەکان و تیرۆریزمی بە قوڵی دەرك کردووە و ئەمە وەکو بازنەیەکی هاوشێوەسازی دەزانێت کە نە تەنیا لە مەصادیقە ماددیەکان جیا کراوەتەوە بەڵکو ئێستا جۆرێك لە واقیعیەتی سیاسی مەجازی (Political hyper-reality) هێناوەتە بوون.

بڕوانە:

Jean Baudrillard, A. L'ombre des majorite's silencieuses, Paris: Cahiers d'Utopie, 1978, simulacra et simulation, Paris: Galilee, 1981, and les Strategies Fateles, Paris: Bernard Grasset, 1983; the edited translations in the foreign Agent series, New York: Semiotext(e), 1983, In the Shadow of the Silent majorities and Simulations; or Jean Baudrillard: Selected Writings, ed. Mark poster, Stanford, CA: Stanfor University Press, 1988.

٦٦. بڕوانە بە:

"Columbians Seize Drug Ring Suspect and 134 Aircraft": (p. 1); "Egypt Arrest 41; Sees Shiite Plot" (p. 6); and "France Says It Plans No Military Role in Lebanon" (p. 7) in New York Times, 22 August 1989.

٦٧. وا پێدەچێت کە دژایەتی کردنی تیرۆریزم (دوای پرسی چەك ڕامالین) خەریکە دەبێتە یەکێك لە زەمینەکانی سەرەکی هاوکاری لەگەڵ یەکێتی سۆڤیەتی جاران. سۆڤیەت کە رووبەرووی زیاد بوونی کارەساتە تیرۆریستیەکان بۆتەوە (بۆ نموونە، کۆمپانیای فڕۆکەوانی روسیا Aeroflot لە ساڵی ١٩٧٣ وە دووچاری لانی کەم یازدە رووداو ڕفاندنی فڕۆکە بۆتەوە — لە بەراورد لەگەڵ سێ کۆمپانیای فڕۆکەوانی دواتر واتە .T.W.A، ئێیەر فرانس و هێڵەکانی ئاسمانی کوەیت کە هەموویان دووچاری دوو حاڵەتی ڕفاندنی فڕۆکە بوونەتەوە)، یەکەیێکی نوێی بۆ ڕزگارکردنی بارمتەکان دروست کردووە و خوازیاری هاوکاری زیاتری هەواڵگری لەگەڵ پۆلیسی نێودەوڵەتی (Interpol) و دەزگای هەواڵگری (CIA) دایە سەبارەت بە تیرۆریزم. هەروەها، گفتوگۆ لەسەر ئاستێکی باڵا سەبارەت بە هاوکاری کردن بۆ نەهێشتنی تیرۆریزم ئەنجام دراوە: لە مانگی یەکەمی ساڵی ١٩٨٩، دە (١٠) کارناسی ئەمریکایی و دە (١٠) کارناسی سۆڤیەتی لە مۆسکۆ لەگەڵ یەکتر دیداریان کردووە" لە مانگی ٩ی ساڵی ١٩٨٩، جەنەراڵ (فیۆدۆر شێرباك Fjodor Sherbak) جێگری پێشووی دەزگای هەواڵگری سۆڤیەت) و جەنەراڵ (ڤالێتین زێڤێردنکۆڤ Valentine Zvezdenkov سەرۆکی پێشووی بەشی دژە تیرۆرزمی K.G.B) بۆ ئەنجام دانی گفتوگۆی نهێنی لە (کۆمپانیای ڕاند) لەگەڵ ویلیام کۆلبی (William Colby) سەرۆکی پێشووی دەزگای (CIA) و (ڕەی کلاین Raycline) جێگری پێشووی دەزگای (CIA) چاویان بە یەکتر کەوت" لە ساڵی ١٩٩٠، جەیمز بەیکەر وەزیری کاروباری دەرەوەی ئەمریکا و ئیدوارد شوارنادزە وەزیری کاروباری دەرەوەی سۆڤیەت قۆناغی دووەمی گفتوگۆ ڕەسمیەکانیان سەبارەت بە تیرۆریزم ئەنجام دا. بڕوانە:

Glenn Schoen and J. Derleth, “KGB Field New Hostage Rescue Unit” Armed Forces Journal International (October 1989), p. 22; and Robin Wright, “US and Soviets Seek Joint War on Terrorism” Los Angles Time, p. 1.

٦٨. وتارەکەی لە مانگی (٥)ی ساڵی ١٩٨٨ دا لە (کۆمەڵەی ستراتیژی نەتەوەیی) لە شیکاگۆ دا پێشکەشکرا و ئەو ئەم وەڵامەی داوەتە کەسێك کە پرسیاری لەبارەی گرینگترین پرسی چارەسەر نەکراوی نێودەوڵەتی کردبوو. دوایین بەشی وەڵامەکەی دەڵێت: (بەڵام زۆربەی جار بیرم لەوە کردۆتەوە کەچ دەبوو ئەگەر تەواوی خەڵکی دنیا هەستیان بکردایە کە لە لایەن هێزێکی دەرەوەی گۆی زەوی و لەلایەن هەسارەیەکی تر کەوتوونەتە بەر هەڕەشە. ئایا یەکسەر دەگەیشتینە ئەو ئاکامە کە ئێمە هیچ جیاوازێکمان لەگەڵ یەکتردا نیە و ئێمە هەموومان مرۆڤ و هاوڵاتی ئەم جیهانەین و ئایا پێکەوە هەموومان یەکمان نەدەگرت بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو هێرشە؟)

(*) گیوتین (Giyotin): دەزگایێکی لەسێدارەدانی تاونباران بوو لە فەرەنسا لە شێوەی چوارچێوەیەك بوو کە لە ناوەڕاستیدا تێغێکی تیژ دانراوە کە لە پشتەوەیدا شتێکی قورس دادەنرێت کە تیغە تیژەکە لە سەرەوە بە توندی دێتە خوارێ و بەهۆی سەنگینیەوە ملی تاوانبار دەقرتێنێ کە لەخوارەوە ئامادە کراوە.